

Ideja kulture, kriza globalizacije i budućnost europskog multikulturalizma

Drandić, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:079669>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-05**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

Sveučilišni preddiplomski interdisciplinarni studij Kultura i turizam

PETRA DRANDIĆ

**IDEJA KULTURE, KRIZA GLOBALIZACIJE I BUDUĆNOST EUROPSKOG
MULTIKULTURALIZMA**

Završni rad

Pula, kolovoz 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

Sveučilišni preddiplomski interdisciplinarni studij Kultura i turizam

PETRA DRANDIĆ

**IDEJA KULTURE, KRIZA GLOBALIZACIJE I BUDUĆNOST EUROPSKOG
MULTIKULTURALIZMA**

Završni rad

JMBAG: 0145016273, izvanredni student

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturni identitet Hrvatske

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentor: doc.dr.sc. Nataša Urošević

Pula, kolovoz 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Petra Drandić, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 16. rujna 2020.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Petra Drandić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Ideja kulture, kriza globalizacije i budućnost europskog multikulturalizma“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Student

U Puli, 16. rujna 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. IDEJA KULTURE.....	2
2.1. Pojam i definicije kulture	2
2.2. Razmišljanja o kulturi.....	5
2.3. Kultura nekad i danas	6
2.4. Kultura, čovjek, priroda i društvo.....	9
2.4.1. Čovjek i kultura.....	9
2.4.2. Kultura i priroda	10
2.4.3. Moderna nacija-država i kultura.....	11
2.5. Kultura, kriza, ratovi i zajedništvo	12
2.5.1. Kriza kulture	13
2.5.2. Kulturalni ratovi.....	14
2.5.3. Zajedništvo kultura i kulturni pluralizam.....	15
3. KRIZA GLOBALIZACIJE	17
3.1. Definicija globalizacije.....	17
3.2. Kulturalni vid globalizacije	19
3.3. Globalizacija i suvremeni problemi današnjice.....	21
3.4. Deglobalizacija	23
4. BUDUĆNOST EUROPSKOG MULTIKULTURALIZMA.....	26
4.1. Definicija multikulturalizma.....	26
4.2. Multikulturalizam u europskim državama.....	28
4.2.1. Njemačka	28
4.2.2. Francuska	30
4.2.3. Velika Britanija.....	31
4.3. Kritika multikulturalizma	33
4.4. Interkulturalizam.....	37
4.5. Kako dalje.....	38
5. ZAKLJUČAK	41
LITERATURA.....	43
SAŽETAK.....	46
SUMMARY	47

1. UVOD

Ovaj završni rad bavi se definiranjem i proučavanjem kulture i kulturalizama, globalizacije i multikulturalizma, s posebnim naglaskom na odnos čovjeka prema kulturi, krizi kulture i kulturalnim ratovima, zatim na kulturni vid globalizacije i suvremene probleme današnjice koji dovode do procesa deglobalizacije te na multikulturalističke politike pojedinih država Europe i krize u kojoj se one nalaze, s prijedlozima mogućih rješenja, odnosno unaprjeđenja.

Kultura je jedan od najsloženijih pojmova u humanističkim i društvenim znanostima, obuhvaća i društvenu i materijalnu kulturu te je ključna za cjelokupno čovječanstvo jer pomoću kulture ljudi dijele zajedničko ponašanje, razmišljanja, vjerovanja, principe, načine života i običaje. U drugom poglavlju „Ideja kulture“ opisuje se i razrađuje riječ „kultura“, njezin korijen i porijeklo te definicije. Analizirana su i razmišljanja o odnosu, interakciji i povezanosti kulture i čovjeka, prijenosu kulture odgojem te o povezanosti kulture i prirode ali i kulture i moderne nacije-države. Kroz ostala potpoglavlja obrađuju se teme krize kulture, kulturalnih ratova i zajedništva kulture. Prvo poglavlje rada se prvenstveno temelji na analizi i kratkom pregledu knjige *“Ideja kulture”*, autora Terry Eagltona.

U trećem poglavlju „Kriza globalizacije“ analizira se kulturni vid globalizacije i suvremeni problemi današnjice koji utječu na globalizaciju te dovode do deglobalizacije. Globalizacija nije samo gospodarski i politički proces, već i kulturni proces koji velikim protokom ljudi uključuje susrete različitih svjetskih kultura, običaja i navika.

Četvrto poglavlje nosi naziv „Budućnost europskog multikulturalizma“. Nakon definiranja pojma multikulturalizma, analizirane su različite politike i strategije multikulturalnih politika prema manjinskim skupinama u tri europske države: Njemačkoj, Francuskoj i Velikoj Britaniji. Ovo poglavlje donosi i povijesni pregled pojave, razvoja i trenutne situacije s multikulturalizmom i multikulturalnim politikama s osvrtom na (ne)provođenje dosljednih multikulturalnih i integracijskih politika od strane europskih država. Naime, radi nejasne vizije kulture, odnosno radi nedostatka zajedničkih ideja i pristupa te činjenici da države u manjinskim kulturama vide prijetnju nacionalnom identitetu, došlo je do krize multikulturalizma. Na kraju su dana moguća rješenja krize multikulturalizma, s preporukom da se javnim politikama treba poticati interkulturalizam te kulturna i jednakost.

Pri izradi rada korištena je opća i stručna literatura, znanstveni radovi, enciklopedijska građa te su pretraženi online članci vezani uz temu.

2. IDEJA KULTURE

Kultura je jedan od najsloženijih pojmova u humanističkim i društvenim znanostima, obuhvaća i društvenu i materijalnu kulturu. Apsolutno je ključna za cjelokupno čovječanstvo jer pomoću kulture ljudi dijele zajedničko ponašanje, razmišljanja, vjerovanja, principe, vrijednosti, načine života i običaje. Kultura je dinamičan, otvoren, promjenjiv i nedovršen proces međusobnih prožimanja.

2.1. Pojam i definicije kulture

Riječ kultura dolazi od latinske riječi *cultura* što se prevodi kao: obrađivanje (zemlje), njega (tijela i duha), oplemenjivanje i poštovanje. Glagol *colere* znači njegovati, štiti, uzgajati i kultivirati, ali i stanovati, oplemeniti, prosijati, poštovati, obožavati i držati svetim. Iz tog korijena riječi razvila se riječ *colonus*, koja znači naseljavanje, odnosno koloniziranje, te isto tako riječ *cultus* koja označava religijski pojam kulta.¹

Kultura se najprije određivala kao materijalni proces, proces kolonizacije, odnosila se na štovanje, na obradu i oplodnju zemlje, a kasnije se njezino značenje prenijelo na „bavljenje duha”, tako da ona danas ima i duhovno značenje, odnosno vezana je za simbolički svijet te je odvojena od tjelesnih potreba. Eagleton navodi da „*riječ kultura svojim semantičkim razvojem prati sam povijesni pomak čovječanstva od ruralne do urbane opstojnosti, od svinjogojstva do Picassa, od obrađivanja tla do rastavljanja atoma...*”.² Kultura tako povezuje stvaranje i ono već stvoreno, racionalnost i spontanost, povezuje i razvoj i računanje, slobodu i nužnost, misao o svjesnom projektu i nepredvidivom višku. Ona je i dvojnost između viših i nižih sposobnosti, volje i želje, razuma i strasti. Kultura je ono što je oko nas, ali i ono što je u nama.³

Moderni pojam kulture javlja se krajem 18. stoljeća kao kritika na industrijalizam i kao prijekor pojmu revolucije, a u 19. stoljeću je počeo služiti i kao zamjena za vjerske vrijednosti koje su oslabile. Tijekom prvih desetljeća 20. stoljeća kultura je prerasla u važnu djelatnost te je ušla u javnu svijest na do tada neviđene načine, a sredinom 20. stoljeća postala je vrlo bitan čimbenik u političkim sukobima. U naše doba kultura se javlja u multikulturalizmu i politici

¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34552>, (1. kolovoza 2020.)

² Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 8.

³ ibidem, str. 10.

identiteta.⁴ Kalanj (2010) navodi kako je politika multikulturalizma zaslužna za politizaciju identiteta koja je proizašla iz multietničkih društava i potrebe vladajuće državne volje da očuva i osigura poštivanje i jednaku vrijednost različitih kultura koje zajedno postoje na nekom teritoriju.⁵

Po Eagletonu riječ „kultura” označava bilo što u rasponu od uzgajanja i stanovanja do obožavanja i njegovanja. Kultura je tako povezana sa zemljoradnjom ali i s kultom, odnosno štovanjem Boga i sa zajednicom. Kultura obuhvaća razvoj, politiku, usvajanje, duhovnost, obrazovanje i religiju. Bavljenje pojmom „kultura” otvara filozofska pitanja determinizma, identiteta, razvoja i stvaranja. Eagleton navodi zanimljivu konstataciju kako su oni koji kultiviraju zemlju manje sposobni kultivirati sebe, jer poljodjelstvo je djelatnost koja ostavlja malo slobodnog vremena za kulturu.⁶ Eagleton u knjizi „*Ideja kulture*” iznosi svoja promišljanja o današnjim različitim značenjima pojma kulture, daje nekakav opći uvod, ali i uvod u aktualno stanje znanosti na temu kulture. Kritizira fenomen kulture na svim razinama njene pojavnosti u praksi, odnosno kulture življenja, kulture promišljanja i prakticiranja kulture. Vrlo često spominje kulturu sa velikim početnim slovom „K”, tada misli na kulturu kao na ideju, a kada ju navodi sa malim početnim slovom „k”, misli na kulturu kao praksu. Eagleton za kulturu također tvrdi da je relativna sa svih strana te iznosi svoje mišljenje kako su trenutna poimanja pojma kulture ili preširoka ili preuska te da je postmoderno shvaćanje kulture preširoko i premalo kritično, što pojam kulture dovodi u krizu, stvara sve partikularnije identitete i sve veće razlike između pojedinaca.

Najznačajnije društvene znanosti koje se bave pitanjem kulture su antropologija i sociologija. Antropologija proučava čovjeka, zakonitosti koje mu uvjetuju razvoj, načela njihova međuodnosa te društvene i kulturne fenomene različitih ljudskih zajednica. Sociologija definira kulturu kao ukupnost načina života nekog društva. Pojam „kultura” se tako odnosi na složenu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene skupine ljudi, a prenose se učenjem. Prva znanstvena i najšira definicija kulture je ona engleskog antropologa i osnivača kulturne antropologije, Edwarda Burnetta Taylora (1832-1917) iz 1871. godine, koja kaže da je kultura znanje, vjera, umjetnost, moral, da su kultura i zakoni, ali i običaji. Dakle možemo reći kako kultura označava zbroj umjetničkih i intelektualnih djela,

⁴ Terry Eagleton, *Kultura*, Zagreb 2017, str. 110.

⁵ Rade Kalanj, *Identitet i politika identiteta (Politički identitet)*, u: ur. Neven Budak i Vjeran Katunarić, *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, Zagreb 2010, str. 117.-132.

⁶ Eagleton, *op.cit.*, str. 7.-15.

proces duhovnog i intelektualnog razvoja, vrijednosti, običaje, vjerovanja i simbolične postupke prema kojima ljudi žive te cjelokupan način života. Kultura se tijekom povijesti mijenjala, spajala je prirodu i duh, nužnost i slobodu, antropologiju i estetiku.⁷

Raymond Williams (1921-1988), britanski marksistički teoretičar i kritičar, književni kritičar i književnik navodi kako smo prisiljeni neprestano širiti pojam i značenje riječi „kultura“.⁸ Kao vrlo istaknuti teoretičar i kulturnih studija i kulturnog materijalizma, Williams je svoju teorijsku karijeru započeo knjigom „*Kultura i društvo: 1780-1950*“ („*Culture and Society: 1780-1950*“), 1958. godine, studijom u kojoj je počeo zagovarati prelazak s književno-moralne definicije kulture na antropološku koncepciju kulture koja se očituje u svakidašnjem životu.⁹ U knjizi „*Druga revolucija*“ govori kako je kultura organizacija proizvodnje, struktura obitelji, struktura institucija koje izražavaju i upravljaju društvenim odnosima.¹⁰

Eagleton u knjizi „*Ideja kulture*“ razmatra porijeklo riječi kultura te objašnjava Williamsove definicije kulture:

1. Prva Williamsova definicija kulturu vezuje uz civilizaciju, odnosno uz neku univerzalnu ljudskost, opći razvoj i napredak društva u cijelosti.
2. Druga definicija označava kulturu kao pojedinačnu duhovnu naviku, opći duhovni razvoj.
3. Treća definicija izjednačava kulturu sa umjetnošću te određuje kvalitetu lijepog življenja i ugladenosti. Ovdje je smisao društvenog života u cjelini ujedinjenje estetskog i antropološkog.
4. Četvrta definicija definira kulturu kao cjelokupni način života neke skupine ljudi. Kultura je međuodnos činitelja načina života, od ekonomske proizvodnje do obiteljskih, društvenih i političkih institucija. Ona je također i politički motivirana jer prethodna definicija kulture može isključiti radničku klasu koja nema dovoljno vremena za intelektualni život, odnosno umjetnost.
5. Kultura je i „struktura osjećanja“, što znači da je kultura istodobno i određena i neuhvatljiva. Ova posljednja definicija povezuje objektivno i afektivno,

⁷ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34552>, (1. kolovoza 2020.)

⁸ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 18.-19.

⁹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=66177>, (1. kolovoza 2020.)

¹⁰ Eagleton, op.cit, str. 28.-29.

pokušava spojiti svojstvo kulture, materijalnu stvarnost i doživljeno iskustvo.

11

Eagletonova izjava da je „*kultura jedna od dvije ili tri najsloženije riječi u engleskom jeziku*”¹² može se radi slojevitosti značenja i upotrebne vrijednosti primijeniti i na ostale jezike, pa tako i na hrvatski jezik. I u hrvatskom jeziku ona ima raširenu upotrebu, ona se preklapa s civilizacijom, vezujemo ju uz biologiju, bonton, sjetvu i žetvu, prosvjetu, umjetnost, glazbu, ali i uz krize, ratove i sukobe. Kultura je u svakoj društvenoj pojavi, praksi i u svakom djelu društvenog života.

Pojam kulture je tradicionalno povezan i s pojmom razlikovanja. Visoka je kultura tako naprimjer pitanje statusa. Eagleton navodi kako je cilj naprednog kapitalizma ukidanje duhovne i kulturne hijerarhije, kao plod istinski demokratskog duha i posljedica forma potrošne robe te kako miješanje i raznovrsnost rađaju nove oblike hijerarhije i nove podjele. Povijest nepravde i nejednakosti, protestantske dominacije i katoličke podređenosti, može pretvoriti u nedužno pitanje alternativnih kulturnih identiteta. Za Eagletona kultura postaje prikladan način istiskivanja politike.¹³

2.2. Razmišljanja o kulturi

U knjizi „*Ideja Kulture*“ Terry Eagleton citira, navodi i komentira mnoge mislioce i njihova razmišljanja, njihova mišljenja, nazore i stavove o kulturi, kako bi opisao promjenjivo značenje kulture. U nastavku se navode neka od njih:

- Edward Said: “*Sve su kulture uključene jedna u drugu, niti jedna nije sama i čista, sve su one hibridne, heterogene, vrlo različite i nisu monolitne.*”¹⁴
- Matthew Arnold: “*Kultura je istodobno ideal apsolutnog savršenstva i nesavršenih povijesnih procesa koji vode tom cilju.*”¹⁵

¹¹ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 47.-49.

¹² ibidem, str. 7.

¹³ ibidem, str. 140.

¹⁴ ibidem, str. 24.

¹⁵ ibidem, str. 28.

- Herder: “*Kultura identiteta: Druželjubit, narodski i tradicijski način života – čija je kvaliteta da sve prožima i čini sve da se pojedinac osijeti ukorijenjen ili kod kuće. Kultura su drugi ljudi.*”¹⁶
- Frederic James: “*Kultura je uvijek ideja o Drugome.*”¹⁷
- Edward Sapir: “*Kultura se definira pomoću oblika ponašanja, sadržaj kulture je izveden iz tih bezbroj oblika.*”¹⁸
- Stuart Hall: “*Kultura su praktične ideologije koje omogućuju društvu, skupini ili klasi da doživi, odredi, tumači i iznađe smisao svojih životnih uvjeta.*”¹⁹
- John Frow: “*Kultura je niz praksi i predodžaba preko kojih se stvarnost neke društvene skupine gradi i održava.*”²⁰
- Raymond Williams: “*Kultura je označujući sustav preko kojega se društveni poredak komunicira, reproducira, doživljava i istražuje.*”²¹

Eagleton tako obuhvaća likovnu umjetnost i književnost, filozofiju i antropologiju te iznosi opsežan pregled kulture koja je vrlo čvrsto postavljena u povijesni i teorijski kontekst, objašnjavajući njezinu povezanost s politikom, kolonijalizmom, nacionalizmom, religijom i njenim slabljenjem te usponima i vladavinama „nekulturnih” masa.

2.3. Kultura nekad i danas

Kultura se može tumačiti, doživjeti i razumjeti na više načina, različite kulture imaju iste ili slične karakteristike u drugačijim varijantama. Njihove su razlike u gledištima, načinima shvaćanja i u ponašanjima. Kulturu promatramo sa više stajališta i ona se javlja u više aspekata života.

Kultura označava podjelu u nama, između dijela koji nas obrazuje, izgrađuje i profinjuje i dijela koji nas čini neupućenima i surovima, odnosno onog nečeg što daje samo osnovnu

¹⁶ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 20.

¹⁷ ibidem, str. 110.

¹⁸ ibidem, str. 44.

¹⁹ ibidem, str. 46.

²⁰ ibidem, str. 47.

²¹ ibidem, str. 18.

građu. Kultura je također stvar sebekultiviranja, sebenadilaženja, sebeostvarenja i samooblikovanja. Ona je stvar višeg, ali i nižeg, onog sposobnog i razumijevanja boljeg od lošijeg.²²

Eagleton smatra da kultura kao ideja postaje značajna na četiri načina u trenucima povijesnih kriza: prvo kada postaje jedina vidljiva alternativa srozanog društva, drugo kada se čini da bez dubinskih društvenih promjena kultura u značenju umjetnosti i lijepog života više neće biti moguća, zatim treće kada ona nudi sredstva pomoću kojih neka određena skupina ili čovječanstvo u cjelini teže svome političkom osamostaljenju i četvrto, kada je imperijalistička snaga prisiljena prilagoditi se načinu života onih koje je podredila.²³

Kultura predstavlja i vjerski autoritet, zauzimanje i osvajanje. Ona je i društveno odgovorna, društveno angažirana kroz umjetnost, povezuje i mobilizira širu zajednicu, stvara akcije i događanja te participativne kulturne prakse. Kultura je pitanje slobode determinizma, djelovanja, upornosti, promjene i identiteta, danog i stvorenog. Eagleton navodi kako je kultura slobodna igra duha koja nalazi zadovoljstvo u sebi samoj i u njoj se sve ljudske sposobnosti mogu nekoristoljubivo njegovati. Ideja kulture je u suprotnosti sa zagovaranjem samo jedne strane, naime biti opredijeljen znači biti nekultiviran. Kultura je istovremeno konkretna stvarnost i maglovita vizija savršenstva.²⁴

Eagleton u svojoj knjizi „*Kultura*” napominje kako promatrati sve u odnosu na kulturu znači pretvoriti samu kulturu u apsolut. Materijalni uvjeti su nešto znatno dublje od kulture, ljudska bića imaju materijalnu prirodu koja stvara kulturu, a upravo kultura je presudna za preživljavanje ljudske vrste. Kultura nas čini pripadnicima „bićem vrste” čime smo u stanju stvoriti složene oblike rada i komuniciranja, koji su temelji za kulturu i civilizaciju.²⁵ Autor govori i o tome kako kultura u smislu jezika, srodstva, obreda i konvencija te organiziranih načina obavljanja određenih stvari postoji u svim društvima, ali kako kultura u smislu teniskih klubova, restorana, disko klubova, gastronomije ili frizura postoji samo u društvima u kojima ne nedostaje materijalnog, u društvima u kojem je stvoren ekonomski višak. Stoga kultura u tom smislu nije osnova čovječanstva.²⁶

²² Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 18.-25.

²³ ibidem, str. 33.

²⁴ ibidem, str. 30.-37.

²⁵ Terry Eagleton, *Kultura*, Zagreb 2017, str. 46.-48.

²⁶ ibidem, str. 48.

Nekad je kultura, kako Eagleton navodi, označavala „osebujan način života“. Označavala je obilježja društvenog života: jezik, običaje, srodstvo, obred i mitologiju. Ta su obilježja ranije više birala nas nego što smo mi birali njih. Kultura je označavala i osjećajnost prema mjestu, nostalgiju za tradicijom, opredijeljenost za pleme i poštivanje hijerarhije. Za vrijeme prosvjetiteljstva kultura je značila nazadnjačke privrženosti koje su nas sprječavale u tome da postanemo građani svijeta. Kultura je ranije bila shvaćana kao promišljeno samooblikovanje čovjeka za potrebe ustroja državne uprave.²⁷

Ideja kulture u moderno doba postaje nadomjestak za božanstvo i transcendenciju, za ono što se nalazi izvan osjetnog i spoznajnog svijeta. Kultura je danas suprotnost kultiviranosti, ona je prije plemenska nego kozmopolitska te je bliska racionalnoj kritici. Kultura naznačuje tradicionalni način života te je usko povezana s društvenim životom u obliku estetike udobnosti, spektakularizacije politike i potrošačkog stila života. Također se povezuje sa zahtjevom za pravednim odnosom prema manjinskim skupinama. Eagleton navodi kako je kultura postala medij potvrđivanja te je otkrila nove oblike dominacije. Današnja kultura nekritički prisvaja silu te ju obilježava komodifikacija, ona je ključno sredstvo kojim kultiviramo i obogaćujemo društveni život te može poslužiti i kao poticaj za transformaciju civilnog društva.²⁸

Eagleton kao jednu od verzija kulture, spominje visoku kulturu koja sebe predstavlja kao oblik moralnog uvjeravanja, ona je način na koji vladajući poredak, čija je namjera i zastrašiti i nadahnuti, sebi oblikuje identitet. Ona uspostavlja neposredno kolanje između individualnog i univerzalnog, premošćuje sve sporedne posebnosti te je zakleti neprijatelj općenitosti. Visoka kultura je neprijateljska prema čisto posebnome, prema lokalnim interesima koje treba podrediti zakonitosti cjeline. Ona se uglavnom temelji na naciji, a može biti i kozmopolitska.²⁹

S druge strane popularna kultura je naziv za više određenih kulturalnih praksi, proizvoda i fenomena koji su suprotni visokoj kulturi. Popularnu kulturu su ljudi proizveli sami od sebe te se ona sviđa većem broju ljudi.³⁰ Danas ona označava kulturu glavnih tokova, odnosno svakodnevnu kulturu suvremenog svijeta, nužno određenu kapitalom, ali označava i masovne medije koji su ljudima nametnuti komercijalnim interesima. Popularna kultura je

²⁷ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 153.

²⁸ ibidem, str. 20.-22.

²⁹ ibidem, str. 140.

³⁰ ibidem, str. 43.

dostupnija i široko rasprostranjena, a nastaje kao sustavno organiziran način trošenja slobodnog vremena.³¹

Globalizacija kulture mijenja suvremena društva, mijenja se tradicionalni pojam kulturnog identiteta, osobnog i kolektivnog. Pojavljuju se novi oblici kulturnog identiteta, nove kulturne prakse, nova određenja ljudske samopercepcije i tjelesnosti kao i nova rodna određenja. U fokusu društvenog djelovanja i novih pokreta su ljudska prava i priznavanje drugih i drugačijih, priznavanje kulturnih prava manjina, rodne jednakosti, briga za zdravlje i zaštitu zdravog okoliša na globalnoj razini. Pojedinci s vlastitom sviješću i pouzdanjem svoje slobode, djelatno utječu na svoje samoodređenje. Kultura je volja, odnosno duh za „biti više”, za „vrijediti više”, za „biti više čovjek”, odnosno kultura je smisao samog postojanja.³²

2.4. Kultura, čovjek, priroda i društvo

Kultura u najširem smislu označava sveukupno ljudsko kreativno ostvarenje u odnosu na ono što je stvorila priroda. Čovjek je društveno biće koje u interakciji sa drugim ljudima ostvaruje sebe i svoj potencijal, ali i tom interakcijom stvara kulturu nekog društva.

2.4.1. Čovjek i kultura

Čovjek je jedino živo biće koje posjeduje odgoj i kulturu, koje može prenositi znanja i ideje, vrijednosti koje nam pomažu preživjeti i ovladati okolinom. Kultura je sve ono što nije genetski prenosivo te je ona vjerovanje da su ljudska bića ono što su naučili. Kultura kao pojava, kao zajednički i ujedinjavajući element, okupljajući veliki broj pojedinaca, širi se unutar nekog geografskog područja i među nekom populacijom. Kako je kultura prevladavajuća razina društvenog života, medij unutar kojeg se izvode mnoge druge djelatnosti, tako kultiviranost pojedinca sve više ovisi o kulturi u društvenom smislu.³³

Kultura je dakle produkt interakcije između pojedinaca unutar određene skupine. Čovjek kao tvorac kulture u interakciji s drugim ljudima, treba imati kontrolu nad njom. U ljudskoj su povijesti bile česte pojave da se u pokušajima stvaranja, zadržavanja ili promjene neke kulturne prakse djelovalo na štetu većine ili manjine. Primjeri za to su religijski ratovi,

³¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49511>, (2. kolovoza 2020.)

³² Mladen Labus i dr., *Identitet i kultura*, Zagreb 2014, str. 15.-17.

³³ ibidem, str. 14.

etnička čišćenja ili pak nacistički i fašistički režimi. Kultura, kao ljudski produkt, u tim je slučajevima imala veliku snagu te je zavladała čovjekom i njegovim djelovanjem, navela ga na iracionalno ponašanje i na agresivne sukobe. Kultura tako može imati i negativno, isključujuće značenje. Ona može dovesti do podjela, klasnih sukoba ili sukoba civilizacija. Njena negativna strana je ljudsko uplitanje koje iskvaruje čovjeka i njegovo djelovanje. S druge strane, kultura može dovesti do zajedničkog identiteta ili vizije, može ujedinjavati ljude i dovesti do boljitka. Dakle ona može istovremeno i dijeliti i povezivati.³⁴

Kultura odgojem osigurava svoj opstanak, razvija se, širi i prenosi dalje. Svrha odgoja je razvoj čovjekovih moći te je ono sredstvo kojim je čovjek oblikovan da postane konzument i prenositelj kulture. Jedan od najbitnijih elemenata odgoja je svakako obrazovanje koje osigurava budući opstanak i uspjeh kulture. Odgojem, kao cjeloživotnim procesom, postiže se prijenos kulture nekog društva, odnosno kulturnih elemenata s generacije na generaciju te se njime potiče i razvoj intelektualnih, fizičkih i moralnih sposobnosti pojedinca. Navedenim sposobnostima pojedinac tako može utjecati na vlastitu kulturu, ali i na elemente kulture koje se prenose odgojem.³⁵ Kultura i odgoj unutar određene kulture imaju izniman utjecaj na čovjeka i na njegovo ponašanje, kultura odgojem oblikuje čovjeka, njegovo ponašanje prema vrijednostima, normama i pravilima koja su poželjna.

2.4.2. Kultura i priroda

Kultura nastaje iz međusobne interakcije između ljudi koji žive na istom području i iskorištavaju raspoložive prirodne resurse. Čovjek je nalik prirodi jer se poput nje oblikuje, ali se i razlikuje od nje jer nešto čini samom sebi s namjerom, ima stupanj samorefleksije. Upravo potreba za kulturom, ukazuje da u samoj prirodi nešto nedostaje.

U etimološkom je smislu pojam kulture izveden od riječi priroda. Kulture nastaju u neprestanoj razmjeni sa prirodom. Danas je moderno prirodu doživljavati kao izvedenicu kulture. Priroda proizvodi kulturu, a kultura mijenja prirodu. Eagleton tako zaključuje da su gradovi nastali iz prirode te da su samim time i oni prirodni.³⁶

³⁴ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 45.

³⁵ ibidem, str. 51.-52.

³⁶ ibidem, str. 10.-11.

Kultura nas pomiče od prirodnog prema duhovnom, ali i uspostavlja neku bliskost između njih. Priroda se preobražava kroz kulturu, ali joj istovremeno i nameće granice. Kultura indicira kako u prirodi postoji nešto što ju nadjačava.³⁷ Eagleton navodi kako je kulturalizam razumljiva pretjerana reakcija na naturalizam te da je na neki način nedosljedan jer teži obezvrijediti prirodu istodobno je reproducirajući. S druge strane, naturalizam je doživljavao čovječanstvo na izrazito antikulturalan način, kao puki spoj trajnih tjelesnih nagona.³⁸

Kada bismo bili samo kulturalna ili samo prirodna bića, tada bi naši životi bili u mnogo manjoj mjeri ispunjeni. Mi smo u procijepu između kulture i prirode, kultura proizlazi iz naše prirode, što naš život čini teškim. Nadalje, nije sve ni kako bi kultura htjela, ljudi imaju potrebe da budu „bića vrste”, a to su prirodne potrebe za spavanjem, zaklonom, toplinom, hranom, oslobođenjem od boli itd. Prirodne potrebe imamo upravo zahvaljujući vrsti tijela koje jesmo, neovisno od bezbroj kulturnih oblika koje one mogu poprimiti.

2.4.3. Moderna nacija-država i kultura

Nacija-država je politički korelativ jedinstvu pojedinačnog i univerzalnog, mjesto na kojem se može uspostaviti potencijalno univerzalna zajednica slobodnih i jednakih građana. Crtica u pojmu označava vezu između kulture i politike, etničkog i proizvedenog. Naciju i državu nije lako povezati, jer one djeluju na različitim razinama. Ljudi će prije biti spremni dati život za naciju nego za državu, a i prosvjedi su češći upravo radi kulturnih i materijalnih sadržaja, nego radi čisto političkih sadržaja. Eagleton navodi kako su u naciji-državi idealno ujedinjeni *ethos* (običaji, navike) i apstraktna prava, zatim etnička jedinstvenost i politička univerzalnost, *Gemeinschaft* (zajednica) i *Gesellschaft* (društvo) te narodne mase i kozmopolitska inteligencija.³⁹

Kultura prethodi politici, ona je postavila temelje naciji-državi. Eagleton navodi kako je nacionalno jedinstvo koje je Kultura zapečatila, kultura postavila u pitanje. Danas kulture postaju osnovom nacije-države, one imaju ambiciozniju ulogu na svjetskoj političkoj pozornici. Svaka će posebna nacionalna ili etnička kultura doći na svoje preko ujedinjavajućeg načela države, a ne na vlastitoj osnovi jer su kulture bitno nepotpune i trebaju nadomjestak države kako bi postale samosvojne, drugim riječima država je najbolji način ostvarivanja etničkog

³⁷ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 171.-184.

³⁸ ibidem, str. 126.

³⁹ ibidem, str. 30.

identiteta. Sa kulturnog stajališta, pripadati jednoj naciji radije nego nekoj drugoj, životno je vrlo važno u toj mjeri da su ljudi spremni ubiti ili umrijeti za to pitanje.⁴⁰

Kulturne politike su sredstva sveukupne državne politike vezane uz aktivnosti koje uključuju umjetnost i kulturu te potiču razvoj kulturne raznolikosti i pristupačnosti. Prilikom kreiranja kulturne politike potrebno je čvrsto povezati promjenjive interese javnosti koji ovise o socio-ekonomskoj i kulturnoj okolini, o politikama, regulativama, zakonima te o kulturnim aktivnostima. Naime potrebno je razlikovati četiri ključna načela u stvaranju kulturne politike: supsidijarnost (odluke se donose što bliže građanima), proporcionalnost (jednakost), transparentnost (javno djelovanje) i otvorenost (izgradnja povjerenja).⁴¹

Friedrich Schiller, njemački književnik, rekao je kako je država objektivni i kanonski oblik u kojemu svekolika raznolikost pojedinca teži sjedinjenju. Kultura je oblik univerzalne subjektivnosti u pojedincu, a država je prisutnost univerzalnog građanskog društva unutar pojedinačnog.⁴² Eagleton navodi i kako filozof Edmund Burke smatra da je kultura temeljnija od zakona i politike, jer narodima ne vladaju zakoni i nasilje, već načini ponašanja odnosno kultura. Za njega je kultura instrument moći, ali i teren na kojem se moguće usprotiviti toj istoj moći. Kultura iskazuje odbojnost prema naglim promjenama, pa ima u tom smislu i ulogu desničarskog branika od ljevičarske revolucije. Ona može potaknuti revoluciju, a može i služiti kao sredstvo protiv nje jer ništa neće lakše izazvati društvena previranja od arogantnog zanemarivanja drevnih običaja nekog naroda.⁴³

2.5. Kultura, kriza, ratovi i zajedništvo

Kultura i kriza idu zajedno, a zajedno sa njome idu i ratovi, ali i zajedništvo. Kulture pri postizanju svoje konačne formacije traže i harmoniju i disharmoniju, povezivanje i nepovezivanje, ratove i zajedništvo. Pojam kulture ima vrlo važnu ulogu u razumijevanju multikulturalizma. Poštivanjem kulturne raznolikosti i interkulturalnog dijaloga pridonosi se kulturnoj koheziji i razvoju društva u cjelini.

⁴⁰ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 74.

⁴¹ Martina Borovac Pečarević, *Perspektive razvoja europske kulturne politike: interkulturalni dijalog i multikulturalnost*, Zagreb 2014, str. 20.-21.

⁴² Eagleton, op.cit., str. 15.

⁴³ Terry Eagleton, *Kultura*, Zagreb 2017, str. 70.-75.

2.5.1. Kriza kulture

Svaki je narod danas usredotočen na sebe i isključuje druge narode iz svojeg jezika, svoje umjetnosti, svoje filozofije, svoje civilizacije, a na kraju i iz svoje kulture. Od 1960-ih godina, kultura znači potvrdu posebnog identiteta (bilo seksualnog, nacionalnog, etničkog, regionalnog, ...) te je ona prestala biti dijelom rješenja i postala je dijelom problema, postala je dio rječnika političkog sukobljavanja, postala je ono za što ubijamo. Eagleton navodi kako je „*kultura kao znak, slika, značenje, vrijednost, identitet, solidarnost i samoizraz čista moneta političke borbe*“ te kako „*kultura gubi na uzvišenosti, ali dobiva na primjenjivosti*“.⁴⁴

Eagleton se dotaknuo i prodora subkultura koji se pripisuje Sjedinjenim Američkim Državama te svjedoči o zapanjujućoj raznolikosti. Nekim subkulturama je zajedničko njihovo neprijateljstvo prema drugima te mogu u lokalna poimanja prenijeti globalnu zatvorenost. Subkulture ustaju protiv otuđenja modernosti, ali ju i stvaraju u svojoj rascjepkanosti.⁴⁵ Također spominje i kulturkritika, koji je u ratu sa civilizacijom, ima nedostatak zanimanja za državni aparat nasilja i prisile te će upravo on najvjerojatnije na kraju onemogućiti radikalnu promjenu. Kultura je naime kritika prevladavajućeg ili većinskog načina života od strane onog perifernog.⁴⁶

Kultura kao identitet ne trpi ni univerzalnost ni individualnost, ona cijeni kolektivnu posebnost. Ona se hvata sa slučajne posebnosti života, kao što su rod, etnicitet, nacionalnost, društveno porijeklo, seksualne sklonosti i sl. te ih preobraća u nositelje nužnosti. Eagleton navodi: „*Kultura je po sebi duh čovječanstva koji se upojedinja u specifičnim djelima.*“ Rasprava o kulturi povezuje pojedinačno i univerzalno. Kultura je prateći dio života, slučaj mjesta i vremena koji uvijek mogu biti drukčiji.⁴⁷

Eagleton govori i o kolonijalizmu koji spaja najrazličitije kulture stavljajući ih u gotovo jednake uvjete. Društvo koje je pretrpjelo kolonizaciju, mora se prisjetiti vlastitog iskustva da bi osjetilo solidarnost s drugom kolonijom. Kulturni relativisti ističu da samo kolonijalni podanici smatraju da smo prema njima povremeno činili različite zločine jer je takav stav oblikovala njihova kultura, a kolonijalni osvajači taj stav mogu slobodno odbaciti.⁴⁸

⁴⁴ Terry Eagleton, *Kultura*, Zagreb 2017, str. 50.-51.

⁴⁵ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb, 2002, str. 55.-56.

⁴⁶ ibidem, 56.-57.

⁴⁷ ibidem, str. 60.-65.

⁴⁸ Terry Eagleton, *Kultura*, Zagreb 2017, str. 44.-47.

Kriza kultura permanentno je stanje duha zapadne civilizacije, naime povijest čovječanstva zapravo je povijest propasti kultura jer svaka kultura doživljava propast završavajući u civilizaciji i materijalnoj kulturi. Kriza kultura, stanje je pokolebanosti, stavljanja u pitanja, slabljenja, ali isto tako može biti i prilika i poticaj za uviđanje potrebe za promjenom. Naime kultura treba opstati kako bi nacije preživjele jer društvo je u krizi kada je kultura u krizi.

Drugim kulturama ne treba prigovarati, ne treba ih osuđivati, niti sugerirati što da čine, a zagovornici kulturnog relativizma (ideje da čovjekova vjerovanja, vrijednosti i navike treba razumjeti na osnovu kulture te osobe, a ne sudeći prema kriterijima drugoga) to čine iz najplemenitijih mogućih pobuda. Oni su jako otvoreni prema životnim formama drugih i nisu spremni apsolutizirati vlastite vrijednosti. Druge kulture su različite, a naš je način života norma, drugi se oblici života predočuju kao jedinstvene kulture. Zapadna kultura je tako nevjerovatno nesposobna zamisliti druge kulture.⁴⁹

2.5.2. Kulturalni ratovi

Kulturalni ratovi podrazumijevaju žestoke borbe između populista i elitista, zagovornika kanona i poklonika razlike, između predstavnika i nepravедno zapostavljenih i zanemarenih ljudi. To su i pitanja poput etničkog čišćenja te prvenstveno borbe za dominaciju u jednom društvu u situacijama kada se vladajući osjećaju slabima da drugačije, otvorenije i „izvan-kulturno“ nametnu svoju volju podanicima.

Konflikt i sukob, kao jedna socijalna forma, su stalno prisutni u kulturama, odnosno društvima, oni su i načini rješavanja tenzija između različitosti. Politike identiteta, ne vodeći računa o metafizičkoj utemeljenosti nekih kolektivnih identiteta, koji diskriminacijski favoriziraju vlastite identitete na račun identiteta drugih, stvaraju povode i uzroke nasilja i socijalne nestabilnosti.⁵⁰ Kultura kao razlika pokazuje njezinu najveću vrijednost, beskrajne mogućnosti ljudskog duha i stvaralaštva pojedinaca, skupina, naroda, kulturnih tradicija i određenja života različitih zajednica. Sve su kulture sa svim svojim različitostima, zajednička baština i blago čovječanstva. Rasistička ideja o „višim“ i „nižim“, „vrijednim“ i „nevrijednim“ kulturama je besmislena i anti-kulturalna, te je u svojoj srži i vrlo duboko anti-humana.

⁴⁹ Terry Eagleton, *Kultura*, Zagreb 2017, str. 63.

⁵⁰ Labus i dr., op.cit, str. 7.-9.

Najuočljivija značajka suvremenog društva nije „različitost kultura u društvu” nego „kulturalna raznolikost kultura”.⁵¹

Rat kao oružani sukob između većih skupina i cijelih društava je glavni mehanizam širenja civilizacija, dovodi do ogromne destabilizacije ljudskih odnosa, ali i potiče razvoj svijesti o tome da su ljudi različiti te da se u ratu ponašaju na nepredvidive, nehumane i monstruoze načine. Za većinu građana Europske unije je mir kao društvena vrijednost na prvome mjestu od svih drugih kulturalnih vrijednosti. U nastojanju ostvarenja globalnog mira, od strane UN-a inauguriran je koncept kulture mira koji kroz svoje programe i aktivnosti pridonosi miru, poštivanju i promociji jednakih prava i jednakih mogućnosti i za žene i za muškarce.⁵²

2.5.3. Zajedništvo kultura i kulturni pluralizam

Procvat mnoštva različitih kultura je i činjenica i vrijednost, razlike i raznolikosti su ponekad korisni, a ponekad nisu. Bilo bi korisno kada bi različite kulture, odnosno različiti ljudi odlučno tražili ukidanje nečeg lošeg, kada bi u vezi sa takvim pitanjima dobili jednoglasje, a ne raznolikost mišljenja. Određene razlike poput neravnopravnosti između bogatih i siromašnih bi trebalo izbrisati. Bavljenje pluralizmom, razlikama, raznolikošću i marginalnošću iznjedrilo je mnoge dragocjene pomake.⁵³

Eagleton ističe i da je kultura neukrotiva, da ju je vrlo teško iskorijeniti, drugim riječima prisutna je tupa ustrajnost kulturalnih navika. Kultura je sačinjena od naše prirode i nije isto što i priroda. Kultura je širi i prostraniji pojam od ideologije. Kultura je pitanje vrijednosti i simboličnih postupaka, a ideologija su vrijednosti i simbolični postupci koji su u određenom trenutku upregnuti u zadaću očuvanja političke vlasti.⁵⁴

Eagleton citira T.S. Eliota, koji navodi da „*zajednička kultura nije egalitaristička, da manjina i mase dijele zajedničke vrijednosti na različitim razinama svijesti*”.⁵⁵ Citira i Williamsa koji kaže da „*pojam zajedničke kulture iziskuje etiku zajedničke odgovornosti, puno demokratsko sudjelovanje na svim razinama zajedničkog života te da je zajednička kultura*

⁵¹ Labus i dr., op.cit, str. 30.-49.

⁵² ibidem, str. 107.-141.

⁵³ Terry Eagleton, *Kultura*, Zagreb 2017, str. 36.-43.

⁵⁴ ibidem, str. 56.

⁵⁵ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str.136.-140.

*mreža zajedničkih značenja i djelatnosti koje se razvijaju prema napredovanju u svijesti, u cjelini čovječanstva, društva u cijelosti, uz puno sudjelovanje svih njezinih članova“.*⁵⁶

Plurikulturalizam, ili kulturni pluralizam jedan je od ključnih pristupa kulturnoj različitosti koji predstavlja poseban oblik odnošenja, često suprotstavljen i proturječan, ali u biti komplementaran i nadopunjujući sa ostalim pristupima. Termin se koristi kao sinonim za označavanje potrebe postojanja kulturne različitosti unutar nekog društva. Pri procjeni napretka novih demokracija, odnosno uspostavljanja demokratskog poretka i pridržavanja demokratskih pravila i procedura gleda se postojanje ili odsutnost procesa pluralizacije. Pitanje europskog kulturnog pluralizma postavljeno je u središte kulturnih i obrazovnih politika zemalja članica i u razmatranje kvalitete, smjera i širine europskih integracijskih procesa. Kulturni pluralizam i njegovo poštivanje je osnovna vrijednost i postignuće suvremenih demokratskih razvijenih društava te podrazumijeva i omogućuje i ostale oblike pluralizma. On naglašava posebnost identiteta etničkih skupina i njihovo pravo na razliku i ravnopravan tretman u javnom životu, svaku kulturu promatra kao dinamičku cjelinu obilježenu različitostima stavova, vrijednosti i obrazaca ponašanja. Naime, interna dinamika međusobnih odnosa kultura osnovni je produktivni resurs svakog društva i dovodi do profiliranja vrijednosti i stavova koji omogućuju postizanje društvene kohezije i konstruktivnog sporazumijevanja. Kulturni pluralizam omogućuje uključivanje u međunarodnu zajednicu i različite oblike europskih i međunarodnih oblika suradnje. Plurikulturalizam inzistira na mehanizmima i oblicima zaštite i njegovanja kulturne pluralnosti.⁵⁷

Opća deklaracija o kulturnoj raznolikosti prvi je službeni UNESCO-ov dokument iz 2001. godine koji propisuje poštovanje i promidžbu kulturne raznolikosti, a temeljnim načelima Europske unije u *Povelji o temeljnim pravima Europske unije* istaknuto je i definirano da će Unija poštovati kulturnu, religijsku i jezičnu raznolikost. Kao temeljni korak u borbi za zaštitu ljudskih prava 2005. godine usvojena je UNESCO-ova *Konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza*, sa ciljem pružanja pomoći državama da poštuju i promiču kulturnu raznolikost te da stvore uvjete za dijalog i suradnju među kulturama u uvjetima globalizacije.⁵⁸

⁵⁶ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str.142.-148.

⁵⁷ Dragojević, Sanjin: *Multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam, plurikulturalizam: suprotstavljene ili nadopunjujući koncepti*, u: Čačić-Kumpes Jadranka, *Kultura, etničnost, identitet*, Zagreb 1999., str. 77.-90.

⁵⁸ Jelinčić i dr., *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Zagreb 2010, str. 32.-42.

3. KRIZA GLOBALIZACIJE

Globalizacija kao proces gospodarskog, političkog, socijalnog i kulturnog djelovanja na globalnoj razini mijenja ustaljene gospodarske, političke, socijalne i kulturne odnose. Suvremeni problemi današnjice, globalne krizne situacije poput ekonomske krize, migrantske krize, te najnovije krize izazvane pojavom koronavirusa u kojima su naglašene društvene, političke, socijalne i gospodarske podjele, a mnogi žele izolaciju i protekcionizam, razotkrivaju slabosti globalizacije, ali i naglašavaju važnost međunarodne globalne suradnje i zajedničkog djelovanja.

3.1. Definicija globalizacije

Globalizacija je proces, odnosno fenomen u kojem se odvijaju posebne i specifične društvene promjene prilagođavanja pojedinih dijelova svijeta jednoj globalnoj cjelini. Ona uključuje različite pojave i procese međunarodnog povezivanja u područjima politike, gospodarstva, kulture, obrazovanja i dr., a sagledava se i kao moguća opasnost i kao izazov modernizacije, odnosno kao napredak, prosperitet i mir, ali i kao nazadovanje, katastrofa i propast. Situacija i trendovi uzrokovani globalizacijom temeljno su promijenili društvene sustave, društvene odnose, načine života i načine ponašanja svugdje u svijetu te je u njima nemoguće ne sudjelovati. Svijet je postao međuzavisan pa događaji u cijelome svijetu na određeni način utječu na nas.⁵⁹

Jagić i Vučetić (2012) navode kako je globalizacija „*društvena, ekonomska, politička i kulturna činjenica i sveprisutan fenomen suvremenog društva te da ostavlja tragove u svim prostorima u kojima se odvija*“. Naime, globalizacijski trendovi na svjetskoj razini djeluju u tri (pod)sustava: u ekonomiji, u politici i u kulturi. Svakako se najznačajnije promjene očituju na području ekonomije i politike, a manjim dijelom u kulturi, ali su sva tri podsustava povezana. Dakle, osnovni aspekti globalizacije su ekonomski i politički odnosi između zemalja i regija koji čine okvir nekoj vrsti međusobnog kulturnog približavanja, gdje više istih vrijednosti teži prema kulturnoj jednakosti.⁶⁰

⁵⁹ Stjepan Jagić i Marko Vučetić, „Globalizacijski procesi i kultura“, *Acta Iadertina* 9, br.1 (2012), str. 15.-23.

⁶⁰ ibidem

Iako je ekonomska globalizacija predstavljena kao jedinstvena, spasonosna, dobronamjerna te znanstveno i zakonski osnovana i opravdana, brojni događaji i pojave pokazuju da su profinjeni i grubi načini postupanja u novoj ekonomiji i menadžmentu, zapravo obmanjujuća ideologija zasnovana na moći velikog biznisa, komercijalnih interesa i konzumerizma. Ekonomska globalizacija utječe na sniženje životnog standarda većine stanovništva. Globalizacija ne može opstati bez oslanjanja na državu. Naime nedostatak i neadekvatnost institucija na razini nacije-države bio je prepreka ekonomskom razvoju mnogih siromašnih zemalja. Politička globalizacija nastoji proturječne politike i političke odnose na državnim razinama pretvoriti u jedinstvene u okviru međunarodnih organizacija i institucija, primjerice međudržavnim integracijama (Europskom unijom, NATO-om, Svjetskom zdravstvenom organizacijom ili Međunarodnim monetarnim fondom) te uređenjem svijeta kao globalnog građanskog društva koje promovira tekovine demokratskog građanstva, univerzalna ljudska prava i vladavinu naroda. Erozijska nacionalne države je posljedica tih procesa.⁶¹ Dakle, s političkog aspekta globalizacija pokušava predvidjeti razvoj društva, radi na demokratskom dijalogu, solidarnosti, održavanju mira, zbližavanju naroda, kultura i civilizacija.

Globalizacija teži brisanju razlika i stvaranju neke vrste globalne kulture povezane s globaliziranom ekonomijom, te su stoga pozitivni učinci globalizacije ti da ona približava ljude te im omogućava komunikaciju neovisno o vremenu i prostoru, a negativni stavovi o njoj su da je ona prijetnja svemu što je lokalno, tradicionalno, autohtono. Globalizacija također dovodi do ubrzanog uništenja okoliša, povećanja siromaštva, destabilizacije društva, rušenja financijskog sistema nacionalnih država, ugrožavanja demokracije te stvara sve naglašeniji jaz između elite, kao dobitnika globalizacije i šire javnosti, kao gubitnika globalizacije.⁶²

Krastev (2019) ističe kako je nekoć glavnina Europljana imala pozitivna očekivanja od utjecaja globalizacije na njihove živote, a da su danas uznemireni radi globaliziranog svijeta budućnosti te su uvjereni da njihove zemlje idu u krivom smjeru i da će buduće generacije imati teške živote. Naime Europljani su počeli dovoditi u pitanje ono što su nekoć podržavali, a otvorene granice više nisu znak slobode, već su sada simbol nesigurnosti. Krastev također navodi kako otvorenost granica prijeti uništenjem kulturnih posebnosti, dok zatvaranjem granica Europljani moraju biti spremni na oštar pad općeg životnog standarda.⁶³

⁶¹ Jagić i Vučetić, loc.cit.

⁶² Marijan Jošt, „Globalizacija: ekonomski problemi i patenti za život“, *Sociologija i prostor*, br. 149-150 (2000), str. 407-417.

⁶³ Ivan Krastev, *Što nakon Europe?*, Zagreb 2019, str. 61.-63.

3.2. **Kulturlani vid globalizacije**

Jagić i Vučetić (2012) navode da „*Globalizacijski proces uključuje i sve veći broj kulturnih elemenata, proširuje prostorne, kvantitativne i kvalitativne dimenzije kulture, a uključivanjem sve većeg broja ljudi potiče aktivno djelovanje kulture*“.⁶⁴

Pod utjecajem globalizacije, najosjetljivije promjene događaju se u kulturi. Globalna politika je postala multikulturalna i multicivilizacijska. Naime, u globalizacijskim procesima susreću se kompleksi kulturno civilizacijskog nasljeđa i dolazi do dodira kultura, odnosno različitih čimbenika i struktura interesa i motiva. Dodiri između različitih kultura se skladno prožimaju, ali i dovode do konflikata, mržnje prema drugima i drugačijima, ksenofobije te razaranja cijelih sustava vrijednosti pojedinih zemalja.⁶⁵ Kultura i kulturni identiteti, odnosno suživoti ljudi različitih kultura i vjera sa različitim interesima i potrebama, uzroci su brojnih i stalnih problema i nesporazuma a proizlaze iz netolerancije, nepoznavanja, nerazumijevanja i neuvažavanja drugih ljudi i drugog, odnosno neuvažavanja različitih kultura. U globalizacijskim procesima pojavljuju se i sve veći nacionalizmi, polarizacije i razdvajanja.

Najveća prepreka globalizaciji na kulturnom planu su kulturni identiteti - jezik, tradicija, religija i umjetnost. Čepo navodi kako Stojković (2008) definira kulturni identitet kao „*samosvijest pripadnika neke grupe koja povijesno nastaje i razvija se na temelju kriterija koje uspostavlja u odnosu sa drugim društvenim grupama*“. Identitet svakog naroda zasniva se na kulturi koja stvara materijalne i nematerijalne, duhovne tvorevine. Temelj očuvanja kulturnih identiteta naroda je opstanak nacionalnih država u globalnom društvu, a nacionalna kultura predstavlja njezin identitet kao osobitost, ali i element veze sa drugim kulturama i društvima.⁶⁶

Kultura u velikoj mjeri određuje kako članovi društva misle i osjećaju, kako postupaju i kako gledaju na svijet, odnosno kako žive. Svaki narod povijesno razvija svoju specifičnu kulturu koja je zaštićena geografskim, jezičnim i vjerskim barijerama od vanjskih utjecaja, ali te se barijere danas pod raznim utjecajima i djelovanjima lome. Globalizacija koja uključuje masovne migracije i globalno komuniciranje, zahvaća stilove života te prisiljava tradicionalne kulture na suživot unatoč razlikama, bez sukoba i neprijateljstva, ali s druge strane i na

⁶⁴ Jagić i Vučetić, loc.cit.

⁶⁵ ibidem

⁶⁶ Dario Čepo, *Od nacionalnoga k supranacionalnom: Europski identitet i Europska unija*, u: ur. Neven Budak i Vjeran Katunarić, *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, Zagreb 2010, str. 67.-79.

razilaženje i međusobne napetosti. Dakle, međudnos kultura uzrokuje mješavinu kultura sa brojnim pozitivnim i negativnim konotacijama.

Sredstva masovnih komunikacija omogućuju širenje popularne kulture i razvoj globalne kulture, što je svojevrsna prijetnja kulturnim i nacionalnim identitetima i kulturnim različitostima koji čine raznolikost svijeta. UNESCO naglašava da je međunarodno širenje kulturnih procesa važno, ali i da postoji prijetnja od globalne, popularne kulture koja slabi kulturne raznolikosti u mnogim aspektima našeg života.⁶⁷

Globalizacija nije u skladu s načelima održivog razvoja svijeta, koja posebno ističu razvoj kulturnih posebnosti i drugih vrijednosti nacionalnih zajednica te ona ukazuju na njene slabosti i negativnosti. Kultura, obrazovanje i autentično iskustvo bit će pretpostavke aktivnog i održivog društva kojemu se teži. Kao adekvatan odgovor na negativnosti globalizacije, potrebno je jačati i vrednovati vlastite specifičnosti i različitosti u odnosu na globalnu kulturu te uskladiti sve aspekte globalnih trendova. Potrebno je i upoznati druge kulture i vrijednosti kako bi se znalo i moglo cijeliti svoje te razumjeti i poštovati druge. Naime, vrednovanjem vlastitih, autohtonih prirodnih i kulturnih vrijednosti i specifičnosti te informiranjem i učenjem o drugima i drugačijima međusobno se bolje razumijemo, uvažavamo i poštujemo. Potrebno je interkulturalno promišljanje svijeta u kojem živimo, odnosno ostvarenje uspješne interakcije među kulturama za što je važno učenje i školovanje, pripremanje ljudi i upoznavanje svojega i sebe, odnosno vlastitog kulturnog identiteta kako bi se bolje razumjelo, upoznalo i prihvatilo druge, druge kulture i vrijednosti.⁶⁸

Za učinkovito i ravnopravno sudjelovanje u globalnim kretanjima i europskim procesima potrebni su interkulturalno kompetentni, dinamični i aktivni ljudi, ali i velike promjene u svijesti o značenju nacionalnog identiteta, više izobrazbe i znanja o Europskoj uniji, njezinim kulturama i jezicima. Suvremeno društvo zahtjeva redovito i izvanškolsko humanističko, kulturno i interkulturalno obrazovanje koje omogućuje opstanak i komunikaciju na sve većem civilizacijskom stupnju. Potrebno je poticati kritičko mišljenje, zalagati se za demokraciju i solidarnost, neovisnost i osamostaljenje čovjeka te opći humanizam.

⁶⁷ Jagić i Vučetić, loc.cit.

⁶⁸ ibidem

3.3. Globalizacija i suvremeni problemi današnjice

Teroristički napadi, oružani sukobi, novi valovi izbjeglica i pandemija koronavirusa kao suvremeni problemi današnjice temeljito mijenjaju naše gospodarstvo, politiku, društvo i gradsku arhitekturu te bi mogli dovesti do dezintegracije i propasti projekta Europske unije i neuspjeha procesa globalizacije.⁶⁹

Izbjeglička, odnosno migracijska kriza koja je započela 2015. godine promijenila je stanje stvari u Europi, ona naime za sobom povlači migraciju argumenata, emocija, političkih identiteta i glasova te je izmijenila europsku politiku - Europa više nije model budućeg svijeta. Smatra se kako će migranti koji legalno i ilegalno pristižu u Europu oblikovati europsku povijest 21. stoljeća. Migrantska kriza je dovela u pitanje europsku pretpostavku da je širenje demokracije preduvjet za siguran i prosperitetan svijet te vidimo kako širenje demokracije može biti okidač za destabilizaciju. Kriza je potaknula Europljane da budu skeptični prema vlastitom političkom modelu, podijelila je Europsku uniju, ponovno oživjela jaz između istoka i zapada, dovela do sraza solidarnosti unutar društva i između nacionalnih država te je renacionalizirala politiku.⁷⁰

Najnovija ovogodišnja kriza nastala širenjem virusa *Covid-19* također prijeti postojanju globalizacije, epidemija je pokazala da ne postoje granice za prirodne katastrofe. Povećavaju se javni strahovi potpomognuti masovnim medijskim izvještavanjem o širenju virusa u svijetu. Virus *Covid-19* se pretvorio u svjetsku pandemiju, veliku katastrofu čije posljedice mogu biti vrlo složene i štetne za svijet, odnosno za građane i globalnu ekonomiju, ali i za odnose među nacijama i kulturama svugdje u svijetu. Krastev (2020) navodi kako epidemije mogu izvući ono najgore iz države, a to je gubitak slobode, dolazak autoritarizma i gubitak zapadnjačke demokracije te dovesti do dugoročnih posljedica poput ograničenja, zabrana i restriktivnog zakonodavstva.⁷¹

Covid-19 je nesumnjivo pokazao da niti vlade niti međunarodne organizacije, npr. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) i Europska unija (EU), nisu bile spremne za efikasan odgovor na suočavanje sa smrtonosnom globalnom pandemijom, a mnoge vlade nisu uspjele obuzdati širenje virusa. Kriza nastala izbijanjem novog virusa *Covid-19* pokazala je slabosti EU

⁶⁹ Ivan Krastev, *Što nakon Europe?*, Zagreb 2019, str. 141.-147.

⁷⁰ ibidem, str. 54.-63.

⁷¹ Ivan Krastev, *Pandemija nostalgije. Kako koronavirus mijenja Europu*, Zagreb 2020, str. 45.-50.

i njenih institucija.⁷² Iako su očekivanja od Europske unije bila velika, na kraju je svaka država članica vodila svoju politiku jer je javno zdravstvo još uvijek na nacionalnom nivou.

Globalna ekonomija i globalizacija su postavljene pred izazov, prijetećom akutnom globalnom ekonomskom krizom. Širenjem virusa u gotovo sve svjetske zemlje i visokom smrtnošću, uvidjelo se kako će pandemija imati veliki negativni utjecaj na globalnu ekonomiju, da će otežati trgovinske veze koje su zahvaljujući procesu globalizacije desetljećima građene i onemogućiti nesmetan protok roba i usluga između zemalja svijeta. Najveći udarac globalizaciji, svakako je zatvaranje granica jer je zaustavljena politika otvorenih granica - proizvod globalizacije. Naime mnoge industrije imaju svoje proizvodne lance, odnosno tvornice u više zemalja.⁷³ Radi rastućeg protekcionizma i populizma, pandemija će nanijeti velike štete svjetskim globalizacijskim tokovima jer svijet ne može reagirati na globalne ekonomske, društvene, ekološke i medicinske izazove. Ugrožene su četiri temeljne slobode Europske unije: slobodan protok ljudi, roba, usluga i kapitala. Lanci opskrbe i proizvodnja su se zaustavili, prekinuti su ili smanjeni, putovanja, posebno ona zračna su u padu a globalni turizam je doživio golemi udar i trebat će mu vremena da se oporavi.⁷⁴

Krastev (2020) navodi da će pandemija imati dugoročne političke i gospodarske posljedice, doći će do dubokih promjena u politici, ekonomiji i načinu života. Svijet će se promijeniti jer više nema povratka. Iako je pandemija zdravstveno opasnija za starije, gospodarske posljedice pandemije najviše će pogoditi mlađi naraštaj. Nakon suzbijanja virusa, svijet će obuzeti kako ju Krastev naziva „pandemija nostalgije“, koja najavljuje kraj globalizacije kakvu poznamo.⁷⁵ Ljudi će osjećati nostalgiju za minulim vremenima kada smo se bez problema mogli kretati, putovati, družiti...

Brzo širenje epidemije dovelo je do oštih politika štednje stanovništva i ozbiljnih političkih nestabilnosti te svakako i nove društvene i ekonomske krize. Ova pandemija je pokazala kako pojam „svijet je globalno/malo selo“ više ne vrijedi. Pojedine zemlje Europske unije okrenule su leđa jedna drugoj, zatvarajući svoje granice i prekidajući gotovo sve međusobne odnose u smislu slanja pomoći zaraženim državama-članicama. Europska solidarnost je dovedena u pitanje, ona je izostala te je došla do izražaja sebičnost pojedinih

⁷² Jure Vujić, 2020, *Koronavirus ili kraj sretne globalizacije*, Vijenac 680, <https://www.matica.hr/vijenac/680/koronavirus-ili-kraj-sretne-globalizacije-30126/> (3.kolovoza 2020.)

⁷³ ibidem

⁷⁴ ibidem

⁷⁵ Ivan Krastev, *Pandemija nostalgije. Kako koronavirus mijenja Europu*, Zagreb 2020, str. 13.-20.

država. Ključna uloga europske politike trebala bi biti u solidarnosti, zaustavljanju negativnih događanja, smanjenju krize i smanjenju neizvjesnosti, a zapravo se pokazalo kako krizni mehanizmi Europske unije slabo funkcioniraju u praksi.

Isto kao što su teroristički napadi u SAD-u te nakon toga i američka vojna intervencija u Afganistanu i Iraku promijenili međunarodne odnose, tako će i virus *Covid-19* imati sličan utjecaj na svijet. Virus će utjecati na odnose među ljudima i narodima te će pokazati koliko smo ranjivi na epidemije i prirodne nesreće. Pokrenut će se dijalog među onima koji pozivaju na međunarodnu suradnju i među onima koji žele izolaciju i protekcionizam. Krastev navodi kako zatvaranje granica podsjeća na izbjegličku krizu i strah od širenja etničkog nacionalizma, da pandemija dovodi do financijske krize (gospodarstvo je ugroženo, nezaposlenost se povećava) slične velikoj ekonomskoj krizi, a vlade proglašavaju virus nevidljivim neprijateljem, te za praćenje zaraze primjenjuju tehnologije nadzora korištene za otkrivanje terorista u vrijeme terorističke krize. Koronavirus je dakle globalna kriza, pokrenut će prehrambenu nesigurnost i glad, možda val političkih i vojnih sukoba, a možemo očekivati i nove valove migracija. Najradikalnije političke posljedice bit će u Europi jer pandemija ugrožava temelje na kojima je izgrađen europski projekt - međuovisnost kao najpouzdaniji izvor sigurnosti i blagostanja.⁷⁶

Suočavanje s ovom pandemijskom krizom prilika je za dokazivanje uspjeha međunarodne zajednice gdje je potrebno osigurati potrebne resurse, globalnu otvorenost te naporan rad u međunarodnim odnosima. Jedini način za suzbijanje i smanjenje šteta ove pandemije, za spašavanje života i suočavanje sa zdravstvenim i ekonomskim posljedicama je zajedništvo, bez podjela i polarizacije. Osjećaj kolektivne ugroženosti i opasnosti trebao bi ujediniti svijet te pružiti nadu da je upravo zajedničkim naporima moguće prebroditi krizu.

3.4. Deglobalizacija

Antiglobalizacijski procesi su reaktivni odgovori na globalizaciju, odnosno na njezine nedostatke, razvijaju se i jačaju usporedno sa jačanjem globalizacije, a ogledaju se u vidu antiimigrantskih stranaka i ksenofobije u Europskoj uniji u 21. stoljeću. Ciljevi su ukazivanje na nejednakosti u svijetu i borba protiv međunarodnih institucija. Česti odgovori na

⁷⁶ Ivan Krastev, *Pandemija nostalgije. Kako koronavirus mijenja Europu*, Zagreb 2020, str. 22.-25.

globalizaciju su regionalizam, patriotizam i nacionalizam s ciljem očuvanja nacionalnih i kulturnih posebnosti te zaštite ekonomske neovisnosti.⁷⁷

Deglobalizacija je proces smanjenja međuovisnosti i integracije između određenih dijelova svijeta, odnosno između nacionalnih država, to je i razdoblje opadanja ekonomske trgovine i ulaganja između zemalja. Pojam je proizašao iz dubokih promjena u mnogim razvijenim zemljama, najviše se odnosi na područje međunarodne ekonomije, a može obuhvatiti i trgovinsku, socijalnu, tehnološku, kulturnu i političku dimenziju. Rizici i posljedice deglobalizacije koja potiče protekcionizam i neekonomski pitanja su smanjenje razine međunarodne integracije gospodarstva i svjetske ekonomije, smanjenje međunarodne interakcije i niži rast, smanjenje suradnje među državama te sve veći rizik od međunarodnih sukoba.⁷⁸

Do sada su se na globalnoj razini dogodila samo dva dulja razdoblja deglobalizacije: 1930-ih tijekom Velike depresije, kada je došlo do pada proizvodnje i povećanja nezaposlenosti i 2010-ih tijekom Velike recesije (Financijske krize) kada je nakon velikog kolapsa trgovine počelo razdoblje usporavanja svjetske trgovine.⁷⁹ Vrlo je vjerojatno da će pandemija izazvana virusom *Covid-19* započeti novu eru deglobalizacije. Naime pandemija je potvrdila da se ljudi u vrijeme krize oslanjaju na vlade svojih zemalja kako bi ih one zaštitile. Kako su stroge granične i imigracijske kontrole neophodne, a nacionalni interesi bitniji od međunarodne suradnje, mogla bi se povećati podrška nacionalistički jakim pripadnicima. Mnogi ljudi su neosnovano okrivljeni i optuženi na temelju nacionalnog, vjerskog, etničkog ili regionalnog identiteta za širenje virusa. Svakako su društveni mediji pridonijeli pojačavanju predrasuda i diskriminaciji. Pandemija je veliki šok globalnom sustavu, te će se postojeći svjetski predak najvjerojatnije poremetiti, trgovinski sporazumi će se sve više dovoditi u pitanje, a mogući je i poremećaj multilateralnih odnosa. Umjesto da jača snaga globalnih i međunarodnih institucija za suočavanje sa budućom krizom, reakcije svijeta mogle bi uništiti ideju zajedničkog čovječanstva.⁸⁰ Mnogi svjetski analitičari smatraju da male zemlje trebaju pokrenuti vlastitu proizvodnju, kako bi u kriznim situacijama bile samodostatne jer je međusobna ovisnost postala izvorom straha.

⁷⁷ Jelena Lončar, „Globalizacija – pojam, nastanak i trendovi razvoja“, *Geoadria* 10, br.1 (2005), str. 91.-104.

⁷⁸ <https://www.rsm.global/insights/finding-opportunity-in-change/what-is-deglobalisation>, (3. kolovoza 2020.)

⁷⁹ <https://www.poslovni.hr/strane/velika-depresija-bila-je-pogubnija-98240>, (3. kolovoza 2020.)

⁸⁰ <https://www.theweek.in/columns/shashi-tharoor/2020/06/18/an-era-of-deglobalisation.html>, (3. kolovoza 2020.)

Krastev (2020) navodi nekoliko paradoksa, odnosno neočekivanih pojava izazvanih pandemijom koronavirusa, krizom koja je sinkronizirala svijet, omogućila čovječanstvu da iskusi svoju međuovisnost i zajedništvo te nas ujedinila kao što niti jedna prethodna kriza nije uspjela. On naime navodi kako su pandemije globalne, one ne huškaju jednu naciju na drugu i ne uzrokuju nasilni nacionalizam, ali dovode do pesimističnosti u pogledu budućnosti radi neuspjeha svjetskih lidera da organiziraju kolektivni odgovor na krizu. Ova pandemija razotkriva mračnu stranu globalizacije te je ubrzala trend prema deglobalizaciji – socijalnoj, ekonomskoj i političkoj posljedici pandemije koja će vrlo negativno utjecati na pojedine zemlje, dovesti do nestabilnosti te ojačati trend globalne fragmentacije i regionalizacije. Strah od virusa je u njegovim ranim fazama potaknuo stanje nacionalnog jedinstva, ali dugoročno će produbiti i ojačati postojeće društvene, političke, gospodarske i socijalne podjele. Nadalje, pandemija je stavila demokraciju na čekanje, zemlje su uvele izvanredno stanje te će se ova zdravstvena katastrofa pretvoriti u onu ekonomsku. Pandemija bi također mogla postati kritična za budućnost Europske unije, ona je u opasnosti da se teritorijalno raspadne i da postane nebitna. Pandemija je podsjetila i na tri nedavne krize: rat protiv terorizma, izbjegličku krizu i globalnu financijsku krizu te ona sada preispituje njihov politički ishod. Pritisak globalizacije bi mogao pogurati Europljane da usvoje širu zajedničku politiku. Još jedan veliki paradoks pandemije je da nas je zatvaranje granica između država članica EU-a i zatvaranje ljudi u stanove učinilo većim kozmopolitima nego ikada. Ljudi širom svijeta sada vode iste razgovore i dijele iste strahove - trenutačno doživljavamo kako je to živjeti u zajedničkom svijetu. Pandemija je dakle zarazila svijet kozmopolitizmom, a istovremeno je okrenula države protiv globalizacije.⁸¹

Europska unija je oduvijek plod globalizacije, a opasnost od deglobalizacije mogla bi ju konsolidirati i jače integrirati. Migracije predstavljaju veliki izazov za Europsku uniju, neovisno o tome dali je riječ o ekonomskim ili prisilnim migracijama kao rezultat ratova i razaranja država. Globalizacija i migracije imaju multidimenzionalan karakter jer njihova istodobna različitost uzrokuje konflikte oko migracija, odnosno javljaju se antiimigrantske, populističke i desno radikalne stranke.

⁸¹ Ivan Krastev, *Pandemija nostalgije. Kako koronavirus mijenja Europu*, Zagreb 2020, str. 71.-79.

4. BUDUĆNOST EUROPSKOG MULTIKULTURALIZMA

Multikulturalizam pretpostavlja integriranje pojedinaca i kulturnih grupa u društvo, bez da isti izgube svoje posebnosti i mogućnosti punog sudjelovanja u širem društvu. Kultura nije ograničena na religiju, ona se odnosi i na jezik i na političko opredjeljenje. U suvremenim društvima sve se više uspostavljaju i djeluju različite političke stranke, sve je više nosioca raznih političkih, ekonomskih, idejnih i drugih interesa u etničko-kulturnom smislu.

4.1. Definicija multikulturalizma

Multikulturalizam je javna politika uspostavljena u 20. stoljeću koja putem obrazovanja i medija promiče interes i znanje o različitim kulturama, ali i njihovu ravnopravnost i međusobno poštovanje, suprotna je politici kulturne asimilacije i jednakosti, odnosno kulturne prilagodbe etničke manjine prevladavajućoj kulturi i suprotna je politici kulturne jednakosti, a bliska je kulturnom pluralizmu i relativizmu. Međutim multikulturalizam nije samo politički model ili ideologija, nego i moguće iskustvo života i prostor spajanja različitih svjetonazora. Danas je migracija rašireni oblik multikulturalizma.⁸² Eagleton u knjizi „*Ideja kulture*” citira francuskog filozofa i sociologa Jean-Francoisa Lyotarda koji je rekao: „*Sluša se reggae, gledaju westerni, jede se McDonald'sova hrana za ručak, a lokalna kuhinja za večeru, nabavljaju se pariški parfemi u Tokyu i retro odjeća u Hong Kongu*”.⁸³ Naime, kulturni pluralizam podrazumijeva priznavanje i poštivanje različitih kultura i njihovih jedinstvenosti, dok kulturni relativizam predstavlja ideju da čovjekova vjerovanja, vrijednosti i navike treba razumjeti na osnovu kulture te osobe, a ne sudeći prema kriterijima drugoga.⁸⁴

Možemo reći kako se multikulturalizam pojavio kao reakcija na monokulturalizam i kao odgovor na sve veću multikulturalnost suvremenih društava, a posebno liberalnih demokracija. Započeo je u Kanadi, točnije 1971.g. kada je Kanada bila prva zemlja koja je službeno prihvatila multikulturalizam, te je time potvrdila vrijednosti i dostojanstva svih građana bez obzira na raso ili etničko porijeklo te bez obzira na jezik ili vjeru. Nakon Kanade, multikulturalizam je službeno usvojen i u većini država članica Europske unije, a prva od njih bila je Velika

⁸² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42380>, (4. kolovoza 2020.)

⁸³ Terry Eagleton, *Ideja Kulture*, Zagreb 2002, str. 80.

⁸⁴ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42380>, (4. kolovoza 2020.)

Britanija.⁸⁵ Danas je multikulturalizam prihvaćen u većini demokratskih zemalja i njihovim školskim programima, upravo radi ranog upoznavanja i poštivanja različitih kultura i naroda, a najviše onih s kojima većina dolazi u kontakt u zemlji, odnosno s pripadnicima starih manjina i sa zajednicama novih useljenika. U mnogima političkim i teorijskim raspravama o multikulturalizmu sučeljavaju se dvije strane, jedna sa shvaćanjima koja ističu nepovredivost i univerzalnost ljudskih prava i sloboda pojedinaca, a s druge strane shvaćanja koja zagovaraju nerazlučivost kolektivnog i individualnog.⁸⁶

Multikulturalizam vidi kulturne grupe kao zatvorene cjeline te zastupa mišljenje o mogućnosti mirnog suživota i jednakog tretiranja različitih kultura u jednom društvu ili na teritoriju jedne države. On podrazumijeva kulturnu raznolikost, odnosno prepoznavanje i promicanje različitih ljudskih društava i kultura na specifičnom području ili u svijetu kao cjelini. U osnovi multikulturalizma nalazi se zajednički element - kulturni identitet pojedinaca, koji obuhvaća misli i ponašanja koji napreduju kroz dijalog i razum. Model multikulturalizma predstavlja ideju da se pojedinci i kulturno različite grupe mogu potpuno uključiti u društvo, a da pritom ne izgube svoje posebnosti i mogućnosti potpunog sudjelovanja u širem društvu. Multikulturalisti inzistiraju na višejezičnosti, posebno u državnim institucijama te traže afirmativnu akciju za pripadnike manjina, odnosno očekuju privilegije radi podrijetla. Aspekte kulturne raznolikosti uz multikulturalizam, opisuju i interkulturalizam, kulturni pluralizam i stapanje kultura.⁸⁷

Mnogo je povijesnih događaja doprinijelo stvaranju multikulturalnog karaktera u Europi, poput starih grčkih i rimskih civilizacija, izmjene carstava, migracija za vrijeme industrijskih i političkih revolucija u 18. stoljeću, zatim svjetskih ratova u 19. stoljeću te na kraju i samo stvaranje Europske unije što je sve zajedno uz trgovinu dovelo do promjena granica i migracijskih kretanja. Pojavom moderne države koja se konstituirala destrukcijom tradicionalno ustanovljenih zajednica, uspostavljen je koncept socijalnog jedinstva, ali i tvrda granica između sustava i čovjeka. Kulturna pluralizacija suvremenih društava, koja podrazumijeva postojanje različitih vrijednosnih i normativnih sklopova u društvu, polazište je za razumijevanje multikulturalizma.⁸⁸

⁸⁵ Mesić, *Multikulturalizam*, Zagreb 2006, str. 55.-58.

⁸⁶ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42380>, (6. kolovoza 2020.)

⁸⁷ Jelinčić i dr., op.cit, str. 17.-23.

⁸⁸ Andreja Sršen i Monika Bogeljić, „Multikulturalizam u Europi danas-novi rascjepi granica identiteta i prava“, *Međunarodne studije* 14, br.1 (2014), str. 104.-117.

Polazne točke i odrednice multikulturalizma u SAD-u su potpuno drukčije od onih u Europi. Povijest SAD-a je zapravo povijest multikulturalnosti, naime stanovnici sjevernoameričkog kontinenta su redom imigranti.⁸⁹ Mnogi stanovnici SAD-a su mješavina nacionalnosti koja im omogućava da se ne moraju potpuno promijeniti već da mogu uskladiti svoju tradiciju sa onim gdje žive. Terorističkim napadima na New York i Washington završilo je zlatno razdoblje multikulturalizma i u SAD-u. Nakon terorističkih napada multi-kulti politike su se okrenule prema tzv. liberalnom, ili kako ga nazivaju „mekanom“ multikulturalizmu koji grupna prava manjina ne stavlja ispred odnosno na štetu prava pojedinaca.⁹⁰

4.2. Multikulturalizam u europskim državama

Multikulturalizam je sastavni dio brojnih europskih kulturnih i obrazovnih politika ali i sredstvo njihove provjere i evaluacije u poštivanju osnovnog demokratskog prava na različitost i izražavanje različitosti. Različite kulture koje tvore određenu zajednicu nisu međusobno izolirane već su izložene stalnim međudjelovanjima te kulturnim, političkim i gospodarskim utjecajima što iziskuje potrebu donošenja posebnih politika i pristupa kojima bi se one stavile u ravnopravan položaj i međusobno zaštitile što će im jamčiti daljnji opstanak i razvoj.⁹¹ Multikulturalističke politike kao vrsta integracijskih politika jesu načini na koje zemlje odgovaraju na različitosti i na povećanje broja migranata, a ovise o organizaciji i ustrojstvu državnih institucija, raspodjeli moći i vlasti te o načinu funkcioniranja socijalne države. Vlade pojedinih država mogu otići predaleko u nametanju zahtjeva radi lošeg procesa definiranja kulturnih vrijednosti vlastite zemlje. U nastavku su predstavljena tri različita modela multikulturalizma koje provode tri europske države: Njemačka, Francuska i Velika Britanija.

4.2.1. Njemačka

Njemačka je država članica Europske unije sa oko 11 milijuna Nijemaca. Gastarbajteri, doseljenici i radnici sa područja Italije, Španjolske, Jugoslavije i Turske, počeli su dolaziti u Njemačku pedesetih godina prošlog stoljeća, u vrijeme industrijskog buma u Njemačkoj. Živjeli

⁸⁹ Jelinčić i dr., op.cit., str. 17.-18.

⁹⁰ Janko Bekić, „Mono vs. multi: kulturalizmi u znanosti i politici“, *Čemu IX, br.18/19* (2010), str. 252.-263.

⁹¹ Dragojević, loc.cit.

su odvojeno od domaćeg stanovništva, jer i kako im i sam naziv ukazuje, (njem. *gastarbeiter* – „gostujući radnik“ ili „radnik gost“) očekivalo se da će napustiti Njemačku. Međutim, dosta njih je radi dobrog života u Njemačkoj odlučilo ostati, ženili su se i imali djecu. Radi neprikladne i nepostojeće politike prema imigrantima, često je čak druga i treća generacija imigranata u Njemačkoj neprilagođena. Najveći problem su Turci, koji čine oko 4% stanovništva Njemačke te su najveća etnička manjina u Njemačkoj. Oni su jačanjem islamofobije u svijetu postali glavna meta nacionalista.⁹²

U Njemačkoj prevladava model multikulturalističke politike pod nazivom institucionalizacija prekarijata, odnosno prekarnih, nesigurnih radnika, na privremenom radu sa niskim radnim pravima i bez ikakve zaštite, što utječe na njihovo materijalno i psihičko stanje. Mnogi kritiziraju njemački model koji smatra djecu imigranata koja su rođena u Njemačkoj gostima i privremenim članovima zajednice. Naime uklanjanjem imigranata iz socijalnog, političkog i kulturnog života zemlje u kojoj su rođeni i u kojoj žive, Njemačka ignorira socijalne i društvene procese koji se događaju u zemlji, pa oni počinju osjećati krizu identiteta jer su rođenjem u Njemačkoj postali Nijemci, ali su pred zakonom ostali stranci.⁹³

U Njemačkoj postoje migranti sa redovitim statusom boravka koje se ohrabruje da se integriraju i migranti sa toleriranim statusom koje se ohrabruje da se ne integriraju te da se vrate u svoje zemlje podrijetla. Njemački *Zakon o boravku* iz 2004. godine propisuje da je integracija zajednička odgovornost imigranata, društva i države te da stranci moraju naučiti dovoljno o njemačkom životu kako bi živjeli bez pomoći, a omogućit će im se pomoć u vidu paketa integracijskih tečajeva. Migranti moraju biti spremni na uključenje u život njemačkog društva, bezuvjetno prihvatiti zakone i pravni sustav te naučiti njemački jezik. *Nacionalni plan integracije* naglašava kako je integracija kombinacija promicanja i zahtijevanja te naglašava važnost lokalne dimenzije osiguravajući sredstva za općine i nevladine organizacije koje rade na programima integracije. Nove izmjene *Zakona o integraciji* donesene 2016. godine reguliraju prava imigranata, ali samo tražitelja azila, reguliraju odgovornosti prema njima, pravila za traženje azila, privremeni status, preveniraju getoizaciju koja usporava integraciju manjinskih kultura i migranata, osiguravaju pohađanje tečajeva za integraciju gdje se uči o njemačkoj kulturi, o vrijednostima i društvu te tečajeve učenja jezika i radne programe. Također

⁹² Milan Mesić, „Multikulturalizam u Njemačkoj“, *Migracijske i etničke teme* 26, br.3 (2010), str. 243.-262.

⁹³ Sršen i Bogeljić, op.cit, str. 104.-117.

se motiviranjem njemačkih tvrtki da zapošljavaju izbjeglice i migrante osiguravaju radna mjesta za njih.⁹⁴

Njemačka je bila ključni nositelj i promotor ideja o Europskoj uniji, europskom identitetu, zajednici i suživotu različitih, ona je bila i vrlo optimistična u pogledu europskih integracija i zajedničkoj izgradnji budućnosti kao i o suradnji i fundamentalnoj nebitnosti spolnih, rasnih, nacionalnih i vjerskih karakteristika za vrijednost pojedinca i naroda. No nedavno je njemačka kancelarka Angela Merkel izjavila da je multikulturalizam doživio neuspjeh, da vodi prema paralelnim, odnosno izoliranim društvima što je dovelo do neuspjeha u integraciji migranata. Naglasila je i da se imigranti trebaju asimilirati, prihvatiti njemačke vrijednosti, poštivati njemačke zakone i ovladati njemačkim jezikom. Merkel je navela i da je Njemačka multikulturalna zemlja, naime u njoj žive etnokulturno različite skupine, ali ne i multikulturalistička jer multikulturalizam nikad nije zaživio kao službena imigracijska politika u Njemačkoj.⁹⁵ Zaključujemo kako njemački useljeni stranci, „gastarbajteri“ nisu pripadnici etničkih skupina nego su uvijek između asimilacije i integracije.

4.2.2. Francuska

Francuska provodi politiku asimilacijskog modela integriranja stranaca i multikulturalnog društva, koji zagovara da pripadnost nacionalnoj zajednici mora biti bazirana na dijeljenju zajedničkih ideala i tradicija, odnosno potpunog prihvaćanja pravila i principa te kulturnih obilježja zemlje, kao većinske zajednice. Da bi imigranti postali članovi nove zajednice, oni moraju prihvatiti racionalna i depersonalizirana pravila kojima je vođen javni život, odnosno izgubiti sve svoje prethodne kulturne značajke te prihvatiti jezik, tradicije, vrijednosti i značajke zemlje u koju su došli. Naime oni se moraju asimilirati, „pofrancuziti se“ te samo u privatnom životu mogu prakticirati vlastitu religiju i vjeru, vlastite navike i tradicije, jezik i ponašanje.⁹⁶

Kao demokratska država, Francuska garantira apsolutnu jednakost mogućnosti i sloboda, stoga pojedinci moraju prihvatiti zajednička pravila te djelovati u skladu sa univerzalnim principima, bez naklonjenosti, diferencijacija i kulturnih specifičnosti. Francuski

⁹⁴ Kristina Trampuš i Lucia Šare, *Kriza multikulturalizma: Nejasna vizija društva u članicama Europske unije*, Zagreb 2017, str. 18.-22.

⁹⁵ <https://www.bbc.com/news/world-europe-11559451>, (10. kolovoza 2020.)

⁹⁶ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000138796.page=79>, (10. kolovoza 2020.)

zakon zabranjuje znakove i odijevanje koji na vidljiv način prikazuju vjersku pripadnost. Stoga je Francuska i donijela zabranu pokrivanja lica i nošenja burke i nikaba, islamskih pokrivala lica i tijela, što je prema mišljenima mnogih prestrogi zakon koji stigmatizira muslimane koji su već povrijeđeni. Također je raselila Rome nastanjene u stotinama ilegalnih kampova natrag u njihove matične države, Bugarsku i Rumunjsku.⁹⁷

Francuska je pokušala potaknuti integraciju stranaca nametanjem smjernica za poštivanje nacionalnih vrijednosti i kulture, propisivanjem zakona o ravnopravnosti spolova i za nove stanovnike. Realnost je da je Francuska zemlja velikih nejednakosti. U Francuskoj su 2005. godine izbili krvavi neredi u useljeničkim predgrađima velikih gradova koji su pokazali kako ne može biti istinske integracije sve dok postoje goleme ekonomske razlike između domicilnog stanovništva i imigranata.⁹⁸

Napetost radi imigracija je postavila francuski multikulturalizam na kušnju. Naime na primjeru muslimana, odnosno islamista kojih u Francuskoj ima jako puno, vidljivo je kako se Francuska prema njima ponaša kao da ne postoje, nema razumijevanja za njihove potrebe za prakticiranjem vjere, oni žive u jako lošim četvrtima, teško nalaze posao i stan, teško postižu uspjeh te ne mogu na određena mjesta, diskriminira ih se. Sve navedeno ih ponižava, čini nezadovoljnima i ogorčenima te ih dovodi do krađa i droga, te oni, smatrajući kako ih Francuzi žele uništiti, postaju ekstremisti sa vrlo agresivnim ponašanjem.⁹⁹

Također je i Nicolas Sarkozy, bivši predsjednik Francuske izjavio da se imigranti dolaskom u Francusku trebaju složiti sa njihovim pravilima, da će Francuska poštovati različitosti među ljudima, ali da građani ne žele društvo u kojem zajednice koegzistiraju jedna pored druge.¹⁰⁰

4.2.3. Velika Britanija

Britanski model multikulturalizma je sve do nedavno podrazumijevao velike slobode u načinu života manjinskih zajednica, ali nakon terorističkih napada 2005. godine, vidljiva je sve

⁹⁷ Trampuš i Šare, op.cit., str. 31.-35.

⁹⁸ Bekić, loc.cit.

⁹⁹ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000138796.page=79>, (10. kolovoza 2020.)

¹⁰⁰ Sršen i Bogeljčić, loc.cit.

veća tendencija odmicanja od tog modela. Rasni nedostatak je činjenica života u Engleskoj, naime rasa stvara razlike kao što to čine i društvene klase i rod.¹⁰¹

Nakon pozitivne faze multikulturalne integracije u Velikoj Britaniji, uslijedila je faza separatizma i zbrke. Na početku je Engleska pokušavala integrirati migrantske zajednice putem nediskriminirajućeg postupanja u zdravstvenoj skrbi, socijalnoj skrbi i glasačkom pravu. Engleska se usmjerila na budućnost stvaranja „Britanske zajednice naroda”, multikulturalne inicijative koja potiče suradnju država članica najviše na političkom, ekonomskom, obrazovnom i kulturnom području, a vodi se načelima političke demokracije i poštivanja ljudskih prava.¹⁰²

Za razliku od izričito oštre diskriminatorne situacije u Njemačkoj, Francuskoj i većini država Europske unije, britanska politika je vrlo brzo dala ekonomska, socijalna i politička prava legalnim imigrantima. U Velikoj Britaniji prevladava pluralistički model multikulturalne politike. Naime, Ujedinjeno Kraljevstvo je dom četiriju konstitutivnih naroda obuhvaćenih jedinstvenim identitetom: Engleza, Škota, Velšana i Iraca. Imigrantske zajednice južnoazijskih naroda (Indijaca, Pakistanaca, Kineza i bangladeških imigranata), afričkih i afrokaripskih crnaca višestruko se razlikuju od britanskog autohtonog stanovništva po svojim rasnim, religioznim, kulturnim i jezičnim posebnostima. Njihova etnokulturna različitost uzrokovala je neodobravanje i otpor te ponovno preispitivanje britanskog identiteta u novim multikulturalnim okolnostima.¹⁰³

Južni London je osamdesetih bio poprište velikih sukoba i nereda. U londonskoj četvrti Brixton, siromašnom djelu ozbiljno pogođenom recesijom, naseljenom crnim stanovništvom, imigrantima koji žive u siromaštvu, u okružju u kojem vlada nezaposlenost i kriminal, gradske su vlasti provodile red na način da su uniformirani policajci u civilu bili sveprisutni te su svakodnevno legitimirali i pretresali tamnopute stanovnike. Iskra koja je pokrenula lančanu reakciju, bilo je ubojstvo crnog mladića na ulicama. On je naime proboden nožem, a policija je optužena da mu nije pravodobno pružila pomoć. Započeli su napadi na policiju koji su se pretvorili u pljačke, nasilja i uništavanja imovine, a ozlijeđen je veliki broj policajaca i građana.¹⁰⁴

¹⁰¹ Jelinčić i dr., op.cit., str. 112.-115.

¹⁰² <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=12321>, (10. kolovoza 2020.)

¹⁰³ Anja Čović, *Propast multikulturalizma u Velikoj Britaniji*, Zagreb 2016, str. 13.-15.

¹⁰⁴ <http://idesh.net/report/najveci-ulicni-neredi/>, (10. kolovoza 2020.)

I britanski premijer David Cameron složio se sa tvrdnjom da je multikulturalizam promašen koncept te je izjavio kako je i u Engleskoj dugogodišnja multikulturalistička politika bila promašaj te je pozvao na bolju integraciju mladih muslimana kako bi se lakše borili protiv rastućeg ekstremizma u zemlji. Nadodao je i da su Britanci dopustili slabljenje kolektivnog identiteta te je stvoren veliki broj kultura koje žive razjedinjeno, a toleriranje odvojenih zajednica nije britanska vrijednost. Također je naglasio važnost učenja engleskog jezika i vrijednosti dominantne kulture što dovodi do socijalne kohezije i participacije.¹⁰⁵

4.3. Kritika multikulturalizma

Ideja o multikulturalizmu svojevremeno je bila neupitna, bila je to vrhunska civilizacijska ideja, no od kasnih 90-ih godina prošlog stoljeća postaje predmetom političkih debata. Naime kritičari multikulturalizma ističu kako su useljeničke manjine ostale isključene te da nema većeg pomaka u njihovom integriranju u društvo.¹⁰⁶ Žalosno je da kada se multikulturalizam ustalio, povećala se i neodređenost oko toga koji su njegovi uvjeti, odnosno što su njegovi zahtjevi. Prva neodređenost je ona između kulturnog konzervativizma i kulturne slobode. Biti rođen u određenoj zajednici ne podrazumijeva samo po sebi kulturnu slobodu jer isto nije vlastiti izbor, a nasuprot tome odluka da se čvrsto ostane u tradiciji bila bi kulturna sloboda, samo ukoliko bi se prije toga razmotrile sve alternative. Isto tako odluka da se odmakne, malo ili puno, od tradicionalnih obrazaca ponašanja, nakon pažljivog promišljanja, bila bi čin multikulturalne slobode. Druga zbrka je u zanemarivanju činjenice da iako bi religija mogla biti važan dio identiteta, posebno ukoliko postoji sloboda u izboru da se slijedi ili odbaci naslijeđene ili dodijeljene tradicije, postoje i druge pripadnosti i grupe koji ljudi cijene, bilo političke, društvene ili ekonomske grupe.

Povijest multikulturalizma je dobar primjer kako pogrešno rasuđivanje može zarobiti ljude u mišljenja koja je on sam stvorio. Važnost kulturne slobode, koja je osnova za stvaranje temelja dostojanstva svih, mora se razlikovati od zanosu i obrane bilo kojeg oblika kulturne baštine, koji ne uzima u obzir odluke koje bi ljudi donijeli kada bi imali priliku kritički vidjeti stvari i adekvatno poznavati ostale mogućnosti u društvu u kojem žive. Kulturna sloboda prije svega podrazumijeva obavezu i angažman u sprječavanju prihvaćanja i pridržavanja tradicija

¹⁰⁵ <https://www.gov.uk/government/speeches/pms-speech-at-munich-security-conference>, (19. kolovoza 2020.)

¹⁰⁶ Jelinčić i dr., op.cit., str. 17.-23.

kada ljudi, uključujući i mlade, smatraju da je ispravno promijeniti njihov način života. Vrijednost koju različitost u smislu slobode može imati mora ovisiti o tome na koji način se ona afirmira i određuje.¹⁰⁷

Europske države su se ranije ponosile multikulturalizmom te su počele provoditi multikulturalne politike kroz programe i strategije Europske unije usmjerene na priznavanje vrijednosti manjinskih skupina. One su danas dovedene u pitanje jer su države u njima uvidjele opasnost za nacionalni identitet i ravnotežu u društvu. Razlozi su migrantski valovi, loš socijalni status manjina i sama veličina manjinskih skupina. Pripadnici drugih kultura su promatrani kao neprijatelji koji mogu naštetiti kolektivnom identitetu. U europskim društvima dolazi do neravnopravnosti, nepravednosti i nejednakosti radi priznavanja prava pojedinaca i radi zanemarivanja sigurnosti i sreće cijelog društva.¹⁰⁸ Svakako su i teroristički napadi i svjetska ekonomska kriza otvorili vrata suštinskom preispitivanju i osporavanju modela multikulturalizma, te su pojačali protekcionizam i nacionalizam u razvijenim zapadnim društvima. Dolazi do problema i u situacijama u kojima je društvo sa izraženom nacionalnom kulturom i tradicijom preplavljeno radikalno drugim, odnosno drugačijim. Kriza gura društvo u desno, naime osiromašenjem je svako društvo primorano smanjiti izdatke za kulturu i fokusirati se na elementarne potrebe ljudi, odnosno svojih građana. Smanjenjem razonode društvo se usmjerava prema degradaciji i primitivizmu jer nedostatak kulture pogoduje uspjehu nacionalizma i demagogije.

Dragojević (1999) navodi kako patološko socijalno ponašanje, odnosno zločin nad kulturnom, etničkom, vjerskom i političkom različitosti proizlazi iz nesuglasja između procesa društvene fragmentacije, odnosno dezintegracije i društvene integracije, neminovnim pojavama svjetskog procesa modernizacije. Naime kulturni i razvojni procjep vodi nasilnom društvenom ponašanju s ciljem smanjenja kulturne, etničke i političke različitosti. Nasilnim oblicima intervencije od strane društvene vlasti ili pak od strane institucionalnog, izvaninstitucionalnog, grupnog i individualnog ponašanja pokušava se na neproduktivan način uspostaviti izgubljena društvena povezanost i ravnoteža.¹⁰⁹

Multikulturalizam se više od rješenja, pokazao kao problem. Problem multikulturalizma nije samo ekonomsko i pravno pitanje, nego i pitanje kulturnih vrijednosti i pravednosti. Smatra

¹⁰⁷ Goran Bašić, „Multikulturalizam: kako dalje?“, *Forum za sigurnosne studije* 1, br. 1, (2017), str. 33.-43.

¹⁰⁸ Trampuš i Šare, op.cit., str. 15.-18.

¹⁰⁹ Dragojević, loc.cit.

se da je multikulturalizam kao projekt usmjeren na politiku grupnih prava i priznavanja kulturno različitih zajednica u europskom društvu, odnosno kao skup javnih politika za kulturno-pluralističku integraciju u višetničkim i višekulturnim društvima gdje se za multikulturalizam koristi i naziv kulturni pluralizam, uz koristi nanio i mnoge štete. Naime, većina imigranata u zemljama Zapadne Europe pokušava pomiriti svoje religijske i kulturne korijene sa zapadnoeuropskim načinom života i institucionalnim okvirom zemlje u kojoj se nalaze. Razlike u kulturi vezane uz etničku pripadnost dovele su do krize multikulturalizma. Multikulturalizam u Europi nije doveo do integracije imigranata u postojeće dominantno društvo i kulturu, a niti do pretvaranja dominantnog društva u kozmopolitsku kulturu radi neravnoteže sporazumno utvrđenog društveno-državnog mehanizma djelovanja.¹¹⁰

Značajan doprinos raspravi i kritici multikulturalizma dao je i Brian Barry, on naime upozorava kako Europom kruži „*bauk neumjerenog nacionalizma, prekomjerne etničke samosvijesti i zanesenosti onime što ljude razdvaja, a zanemaruje se ono što ih povezuje*“.¹¹¹ Barry također smatra kako se politikom različitosti ne mogu postići ozbiljna prava na jednakost i slobodu. Po njemu je u liberalnoj državi jednakost pred zakonom najbolji način pomirenja kulturnih razlika. On zastupa jednakost šansi, odnosno da bi svi trebali imati jednaku šansu naučiti glavni jezik u nekoj zemlji, postići uspjeh u obrazovanju i zaposliti se na temelju kvalifikacija, bez diskriminacije. Nadalje u svojoj kritici multikulturalizma, Barry osuđuje zlouporabu pojma kulture, ističe kako multikulturalizam uz rješavanje nekih problema, dovodi i do vrlo mnogo drugih problema te ne može riješiti velike nejednakosti u prilikama i resursima u društvima.¹¹²

Kada se prestanu cijeniti vrijednosti kulturne raznolikosti i kada se više ne poštuje interkulturalni dijalog dolazi do tenzija, netolerancije i diskriminacije, stvaraju se stereotipne percepcije prema drugima, a manjine se iskorištavaju. Prethodno navedeno pogoduje nastanku ekstremizma i terorizma.¹¹³ Multikulturalne politike se danas često dovode u vezu sa terorizmom, velikim problemom 21. stoljeća. Pojedine zemlje su se pretjerano usredotočile na multi-kulturu, zanemarujući pritom zajedničku kulturu, naglašavajući više ono što razdvaja kulture, a premalo ono što ih spaja. Tolerancija prema raznolikosti je prerasla u izolaciju pojedinih zajednica gdje se smatra da se trebaju primjenjivati zasebne vrijednosti. Teza je da

¹¹⁰ Sršen i Bogeljić, loc.cit.

¹¹¹ Brian Barry, *Kultura i jednakost. Egalitarna kritika multikulturalizma*, Zagreb 2006, str. 351.-382.

¹¹² ibidem, str. 303.-342.

¹¹³ Jelinčić i dr., op.cit., str. 112.-116.

multikulturalizam, na način na koji ga je Europa osmislila i provodila, nije uspio. Doseljenici su kulturna i ekonomska prijetnja autohtonom stanovništvu, njihovoj kulturnoj homogenosti, njihovim običajima i tradicijama. Neki multikulturalisti smatraju kako liberalna politika ne osigurava jednakost i slobodu za pripadnike različitih društvenih skupina te da se prava sloboda može postići samo politikom različitosti.

Kriza multikulturalizma je uzrokovana politikom integracije stranaca, odnosno useljenika i politikom građanstva i državljanstva. Multikulturalno okruženje utječe i na religijsko-kulturne identifikatore u odnosima među skupinama, pa se problemi multikulturalizma u Europi vežu i uz priznavanje religijskog identiteta. Bašić (2017) navodi kako suvremene političke prilike i zaoštreni odnosi na geostrategijskom planu i borba za kontrolu prirodnih resursa pogoduju mišljenju kako je politika integracije manjinskih etnokulturnih grupa neodrživ koncept, ali i pridonose zaboravu na do nedavno snažno zagovarani model interkulturalnosti. Stranci se smatraju lošima i krivima za globalna negativna ekonomska kretanja, ali i za loše društvene i kulturne promjene te raste zaoštavanje rasprava o imigracijama u svijetu. Smanjenje broja radnih mjesta plaši domaće stanovništvo kojima imigranti „oduzimaju“ posao, naime visoka nezaposlenost je najveći razlog antiimigrantskog raspoloženja.

Europska unija je složena zajednica različitih identiteta, unutar koje se javlja i potreba naroda za očuvanjem vlastitog identiteta i prepoznavanjem različitosti. Njezine strategije, politike i smjernice zagovaraju stvaranje jedinstvene zajednice različitih identiteta koji dijele jednaka prava i obveze. Ona obuhvaća veliki broj kulturnih, socioloških, vjerskih i jezičnih raznolikosti. Njenim daljnjim proširenjem povećavaju se nacionalne, etničke, socijalne, ekonomske, političke i kulturne raznolikosti.¹¹⁴

Europska unija ima dosta problema radi nejasnih vizija svog društva i kultura unutar društva. Naime, zemlje članice Europske Unije nemaju ujednačene socijalne politike, svaka od njih različito postupaju prema manjinskim kulturama, kroz svoje vlastite zakone i javne politike, a glavni problem je što većina zemalja ne prihvaća svoje društvo kao multikulturalno društvo, nema jasno planirane politike prema kulturama što dovodi do mnogih socijalnih ali i ekonomskih problema. Iako su po pitanju multikulturalizma započeti mnogi programi i strategije te postoje određeni nautci, smjernice i okviri europskih institucija kako voditi politike integracije, ne postoje i usklađene uredbe i direktive koje su zemlje članice obavezne provoditi te svaka zemlja ima drugačiji stupanj integracije, a neke zemlje uopće ne provode

¹¹⁴ Jelinčić i dr., op.cit., str. 113.

politike integracije. Sve navedeno je dovelo do krize multikulturalizma u Europskoj uniji koja nema zajedničku ideju i pristup po pitanjima javnih politika što dovodi do loše integracije, slabog priznavanja vrijednosti kultura, getoizacije, lošeg socijalnog i materijalnog stanja manjinskih grupa, zabrane nošenja odjeće kao vjerskog simbola i sl..¹¹⁵

4.4. Interkulturalizam

Interkulturalizam je viši oblik multikulturalizma, naime to je naziv za oblike znanstvenih istraživanja i dodatne edukacije, za oblike javnih politika prema useljenicima i za oblike poslovnih odnosa i komunikacija između tvrtki. Njima se omogućuje razumijevanje i suradnja među pripadnicima različitih kultura i naroda, te smanjenje i uklanjanje predrasuda i stereotipa o drugima. Interkulturalizam promiče relativizam, odnosno vrijednosti drugih kultura, njihova vjerovanja, mišljenja i društvene običaje koji se ne smiju ocjenjivati prema mjerilima vlastite kulture te isti ne smiju biti razlog međusobnih nesporazuma i sukoba, nego trebaju stvarati zajedničke vrijednosti i toleranciju prema različitosti.¹¹⁶

Termin je ušao u širu upotrebu u drugoj polovici 70-ih i tijekom 80-ih godina prošlog stoljeća kada se naziv počinje sve više vezivati uz bilateralne i multikulturalne međunarodne odnose. Interkulturalizam je pokušaj sagledavanja i promišljanja drugog, ali i integriranja drugog, odnosno svih onih koji su drugačiji, podređeni i marginalizirani. Interkulturalizam zahtjeva promjenu društvenih i političkih sustava kako bi uključivanje manjina u društveni život na osnovu priznatih i zajamčenih prava imalo smisla.¹¹⁷

Možemo reći kako je interkulturalizam kritika i alternativa multikulturalizmu. Naime interkulturalno društvo je ono društvo u kojem različite grupe žive zajedno, razmjenjuju životna iskustva, poštuju međusobno različite stilove života i vrijednosti. Dakle, interkulturalizam umjesto različitosti, traži zajedničke crte u različitim kulturama, naglašava sličnosti i omogućava miran suživot i toleranciju, ali i dijalog i suradnju među kulturama. Budućnost kulturnih politika kreće prema interkulturalnom dijalogu kojim se smanjuju razlike između većine i manjina, odnosno useljenika koji trebaju potporu u borbi protiv socijalne isključenosti.¹¹⁸ Bekić (2010) navodi kako je interkulturalizam manje kulturalistički nastrojen

¹¹⁵ Trampuš i Šare, op.cit., str. 64.-68.

¹¹⁶ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27631>, (20. kolovoza 2020.)

¹¹⁷ Goran Bašić, loc.cit.

¹¹⁸ Jelinčić i dr., op.cit., str. 20.-23.

od multikulturalizma, te je zagovaranjem dijaloga i suradnje puno bliži stapanju od multikulturalizma koji je bliži sukobu.¹¹⁹

Europska unija pri pristupu tematici kulturnog pluralizma naglašava interkulturalni dijalog i suradnju. Interkulturalizam naglašava zajedničke strane raznih kultura te je angažiran u izgradnji građanskog društva temeljenog na vrijednostima individualne slobode i ljudskih prava. Pokušava prevladavati kulturni relativizam kulturnom sintezom, boljim razumijevanje pojedinih kultura, stvaranjem novih kulturnih vrijednosti, koncepata i formi. Interkulturalistički pristup omogućava ublažavanje sukoba i neprijateljskog raspoloženja te stvara ozračje suradnje među različitim kulturama, ali i konkretizira i pospješuje odnose i interese među pojedinim kulturama jer uključuje aktivan dijalog i kreativnu kulturnu razmjenu među kulturama.¹²⁰

4.5. Kako dalje

Za stvaranje modela multikulturalizma koji je prihvatljiv i provediv u suvremenim društvima, potrebno je analizirati što je u dosadašnjim modelima, odnosno politikama multikulturalnosti bilo loše i neprimjereno društvenim izazovima te je potrebno raditi na jačanju povjerenja prilikom izgradnje društvenih odnosa koje je vrlo nisko u multietničkim društvima.¹²¹ Svaka integracijska, pa i svaka multikulturalistička politika treba težiti da useljenici postanu jednakopravni građani te da s ostatkom društva budu povezani osjećajem zajedničke pripadnosti.¹²²

Imigranti će nastaviti dolaziti stoga se treba usredotočiti na način kako organizirati zajednički život i što im možemo ponuditi. Trebamo se zapitati koliko imigranti očekuju od društva u koje dolaze, koju pomoć očekuju, ali i koliko društvo očekuje da će oni postati poput njih. Osnovno pitanje je kako prihvatiti različitost i kako integrirati imigrante u društvo. Rasizam i neprihvatanje proizlazi iz zbunjenosti, neznanja i frustracija, odnosno iz strahova prema novom i drugačijem. Treba pronaći humano i pravedno rješenje koje će ujediniti ljudske želje za preseljenjem u neku drugu zemlju i nacionalni suverenitet države domaćina. Suradnja je nužna kako bi se osigurala prava useljenika, kako bi oni poštivali zakon i običaje zemlje u koju su došli. Svakako je manjinskim kulturama u multinacionalnim državama potrebna zaštita

¹¹⁹ Bekić, loc.cit.

¹²⁰ Dragojević, loc.cit.

¹²¹ Bašić, loc.cit.

¹²² Snježana Gregurović, „Multikulturalizam u europskom kontekstu: dosezi i nesuglasja“, *Migracijske i etničke teme* 32, br. 3, (2016), str. 353.-374.

od ekonomskih i političkih odluka većinske kulture, da se manjinska kultura ne bi dovela u podređen položaj.

Kako bi bili otvoreni za prihvaćanje i razumijevanje drugih kultura, važno je da se prvo spozna vlastiti kulturni identitet te da se isti izgradi kako se u susretu sa drugim kulturama ne bi izgubio. Kontakti između dviju ili više kultura prilike su za promišljanja o vlastitom identitetu i o tuđim identitetima, oni mogu imati pozitivne, ali i negativne posljedice poput stereotipa i izazivanja društvenih konflikata. Zdravo demokratsko društvo stvara se uzajamnim poštovanjem i prihvaćanjem, u njemu su u potpunosti ostvarena sva ljudska prava i slobode. U društvima se moraju izjednačiti vrijednosti različitih kultura kako bi se postigla dvosmjerna integracija u društvo nužna za skladno funkcioniranje cijelog društva i dostojanstvo pripadnika manjinskih skupina u društvu.

Neka od riješena su da se nacionalne, regionalne i lokalne zajednice bave problematikom kulturne raznolikosti i interkulturalnog dijaloga u konkretnim mjerama. Upoznavanjem drugih kultura putem obrazovanja također se promiče kulturna raznolikost. Unaprjeđenjem vanjske politike Europske unije i njezinih zemalja članica jača uloga civilnog društva, potiče se demokracija te se promiču temeljna ljudska prava. Potrebna je bolja integracija mladih imigranata, kako bi se na taj način osnažila borba protiv političkog ekstremizma naraštaja koji su rođeni i odgojeni u zemljama u koje su došli njihovi roditelji. Integracija ne smije značiti asimilaciju i gubitak kulturnog identiteta, ali treba biti prepreka getoizaciji i stvaranju odvojenih zajednica koje su međusobno tolerantne ili indiferentne jedna prema drugog, ili koje ulaze u sukobe.

Bekić (2010) navodi kako je rješenje u adaptaciji koja istovremeno podrazumijeva zadržavanje specifičnog kulturnog identiteta te spremnost na prihvaćanje zajedničkog jezika i zajedničkih vrijednosti bez kojih ne može biti ni dijaloga ni građanskog društva.¹²³ Naime, interakcija koja podrazumijeva da nitko ne smije biti zarobljen unutar vlastite zajednice te da rasa i etnicitet ne smiju biti prepreka pri ostvarivanju poslovnih kontakata ili prijateljstava su ključne značajke integriranog društva za iznalaženje zajedničkog uz istovremeno očuvanje raznolikosti. Također je i društveno angažirana umjetnost često pokretač dijaloga koja promiče stavove o nužnosti izgradnje društva bez razlika na osnovi narodnosti ili vjeroispovijesti.

¹²³ Bekić, loc.cit.

Da bi se države smatrale multikulturalnima te kako bi se vrijednosti svih kulturnih manjina smatrale jednako vrijednima one svoje vrijednosti trebaju uvrstiti u najvažnije državne dokumente. Obrazovanjem, odnosno edukacijom o jezicima i kulturama promiče se svijest o vrijednostima i važnostima suživota, a javim politikama se treba uz ekonomsku jednakost poticati i kulturna, odnosno nematerijalna jednakost. Zemlje u Europskoj uniji bi trebale provoditi usklađene i dosljedne politike koje moraju obuhvatiti sve sfere kulture koje su nužne za identitet pojedinca i kojima se uvažava vrijednost manjinskih skupina. Odlike kulturno pluralnog društva su jednakost i ravnopravnost svih, neovisno o rasi, nacionalnoj ili religijskoj pripadnosti. Kulture nisu opasnost za dominantne vrijednosti već su one nove vrijednosti koje obogaćuju društvo te se na taj način moraju promatrati i doživljavati, a integraciju je potrebno promatrati kao dvosmjerni proces, a ne kao ekonomsku korist ili zapovijed.¹²⁴

¹²⁴ Trampuš i Šare, op.cit., str. 64-68.

5. ZAKLJUČAK

Kultura je višeznačan pojam koji je teško precizno i jedinstveno odrediti, neprešutna je tema društveno-humanističkih znanosti, ona je kreativan čin pojedinca i zajednice te temelj čovjekova postojanja. Kulture su posebne, one su odraz sebe samih, a da nema razlika među kulturama one bi nestale. Skupovi vrijednosti koji se njeguju unutar određene skupine, moralne norme, pravila ponašanja, društveni običaji, ideje i vjerovanja, religijske prakse i rituali, ali i materijalni elementi njihova stvaralaštva su elementi kulture koji se odgojem prenose sa skupine na pojedinca.

Kritičkim pristupom prema vlastitoj kulturi i njenim vrijednostima stvaramo društvo koje njeguje toleranciju i razumijevanje prema razlikama između ljudi i prema drugim kulturama. Čovjek kao tvorac kulture u interakciji s drugim ljudima, treba imati kontrolu nad njom. Na svijetu postoji veliki broj kultura, svaka je razvijena na svoj način. Neke se pojave unutar određene kulture zadržavaju kratko, a druge ostaju i prenose se generacijama. Kultura društva treba se transformirati iz dominacije, kompeticije, nasilja i agresivnog ponašanja u kulturu koja pretpostavlja brigu, solidarnost i nježnost. Kultura je ono sa čime živimo, ali je kultura i ono za što živimo. Ona jača razumijevanje, potiče promišljanje i djelovanje. Nije smisao pronaći najbolju kulturu, a niti je cilj nadmoć jedne kulture nad drugom. Upravo su nam različite kulture potrebne da bismo kultivirali i izrazili različite aspekte naše prirode.

Glavne značajke modernog svijeta u kojem živimo su globalizacija i migracije. Riječ je o fenomenima koji oblikuju naš svakodnevni život i utječu na transformaciju društva, identiteta i kulture. Globalizacija stvara neku vrstu globalne kulture i približava različite ljude i njihove kulture sa različitim interesima, uvjerenjima i potrebama, ali sa druge strane predstavlja i prijetnju svemu što je lokalno, tradicionalno i autohtono. Koronavirus i krize biti će posljedice globalnog zastoja sa negativnim promjenama. Globalizacija će se nastaviti, ali radi neadekvatne međunarodne suradnje, ona će biti drugačija i sa manjim intenzitetom nego do sada.

Multikulturalizam podrazumijeva stvarnost suživota više kultura na istom području te je jedan od mogućih odgovora na političko pitanje upravljanja etnokulturnim različitostima i potrebama za njihovim priznavanjem. Interkulturalizam je nastao kao kritika na statičnu narav multikulturalizma, a kulturni pluralizam zagovara da različite grupe ljudi mogu puno ljepše i bolje živjeti ako se bolje upoznaju, međusobno shvate i razumiju, ujedine i pomažu.

Institucije Europske unije zemljama članicama predlažu multikulturalne politike te kritiziraju njihovu nedovoljnu posvećenost manjinama, dok zemlje članice te politike ne provode jer se po njima suprotstavljaju ideji multikulturalizma, odnosno doživljavaju ih kao prijetnju europskim vrijednostima. Svaka država ima drugačiji pristup prema multikulturalizmu. Njemačka kroz svoje politike pokazuje da na useljenike gleda isključivo ekonomski, a nekada je vjerovala u multikulturalizam koji je radi loše implementacije propao. Integracija koju provodi njemačka politika podrazumijeva prihvaćanje svih stavki njemačke kulture i djelomično odbacivanje manjinskih vrijednosti. Francuska nastoji zaštititi vrijednosti svoje dominantne kulture, pa svojom javnom politikom teži integriranju i asimiliranju useljenika koji trebaju prihvatiti francuske dominantne vrijednosti kao dio svog identiteta, a svoje vrijednosti mogu prakticirati samo privatno. U Velikoj Britaniji je sve više zastupljena ideja prešutnog odbacivanja multikulturalizma i potrebe za što bržom integracijom.

Sve se moderne države danas suočavaju s problemom multikulturalizma, a do kulturnih heterogenosti dolazi radi povijesnih događaja poput postkolonijalizma, globalizacije, međunarodne migracije, reafirmacije nacionalnih manjina, osvješćivanja domorodačkih naroda, politika identiteta itd. Unatoč mnogim nedostacima, političkim i ekonomskim uvjetima koji su išli u prilog napuštanju multikulturalizma, novi politički modeli nisu ponuđeni, a i svakodnevni problemi raslojavanja i kulturnih sukoba su sve izraženiji, multikulturalizam je potreban u današnjem svijetu globalnih migracija, on kao politički model nudi kulturnu, političku i socijalnu regulaciju etničkih i kulturnih grupa. Poštivanje nacionalne, vjerske, kulturne i jezične raznolikosti preduvjet je za daljnji napredak društva.

LITERATURA

Knjige:

1. Barry, B. *Kultura i jednakost*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2006.
2. Borovac Pečarević, M. *Perspektive razvoja europske kulturne politike: interkulturalni dijalog i multikulturalnost*, AGM, Zagreb 2014.
3. Čačić-Kumpes, J. *Kultura, Etničnost, Identitet*, Institut za migracije i narodnosti: Naklada Jesenski i Turk: Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1999
4. Čepo, D. *Od nacionalnoga k supranacionalnom: Europski identitet i Europska unija*, u: Budak, N. i Katunarić V., *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, Pravni fakultet: Centar za demokraciju i pravo, Zagreb 2010, str. 67.-79.
5. Dragojević, S. *Multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam, plurikulturalizam: suprotstavljeni ili nadopunjujući koncepti*, u: Čačić-Kumpes, Jadranka: *Kultura, etničnost, identitet*, Institut za migracije i narodnosti: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1999.
6. Eagleton, T. *Ideja kulture*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2002.
7. Eagleton, T. *Kultura*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb 2017.
8. Jelinčić, J., Gulišija, D. i Bekić, J. *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Institut za međunarodne odnose Meandarmedia, Zagreb 2010.
9. Kalanj, R. *Identitet i politika identiteta (Politički identitet)* u: Budak, N. i Katunarić V., *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, Pravni fakultet: Centar za demokraciju i pravo, Zagreb 2010, str. 117.-132.
10. Krastev, I. *Što nakon Europe?*, Tim press d.o.o., Zagreb 2019.
11. Krastev I. *Pandemija nostalgije. Kako koronavirus mijenja Europu*, Tim press d.o.o., Zagreb 2020.
12. Labus, M., i dr.. *Identitet i kultura*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb 2014.
13. Mesić, M. *Multikulturalizam*, Školska knjiga, Zagreb 2006.

Članci i radovi:

1. Bekić, J. „Mono vs. multi: kulturalizmi u znanosti i politici“, *Čemu IX, br.18/19* (2010), str. 252.-263.

2. Bašić, G., „Multikulturalizam: kako dalje?“, *Forum za sigurnosne studije* 1, br. 1, (2017), str. 33.-43.
3. Čović, A., *Propast multikulturalizma u Velikoj Britaniji*, (diplomski rad), Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju, 2016
4. Gregurović, S. „Multikulturalizam u europskom kontekstu: dosezi i nesuglasja“, *Migracijske i etničke teme* 32, br. 3, (2016), str. 353.-374.
5. Jagić, S. i Vučetić, M. „Globalizacijski procesi i kultura“, *Acta Iadertina* 9, br.1 (2012), str. 15.-23.
6. Jošt, M. „Globalizacija: ekonomski problemi i patenti za život“, *Sociologija i prostor*, br. 149-150 (2000), str. 407-417.
7. Lončar, J. *Globalizacija – pojam, nastanak i trendovi razvoja*, *Geoadria* 10/1, (2005), str. 91-104
8. Mesić, M. „Multikulturalizam u Njemačkoj“, *Migracijske i etničke teme* 26, br.3 (2010), str. 243.-262.
9. Sršen, A. i Bogeljić, M., „Multikulturalizam u Europi danas-novi rascjepi granica identiteta i prava“, *Međunarodne studije* 14, br.1 (2014), str. 104.-117.
10. Trampuš, K. i Šare, L. *Kriza multikulturalizma: nejasna vizija društva u članicama Europske unije*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Zagreb 2017.

Internet:

1. Kultura, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34552>, (1.kolovoza 2020)
2. Raymond Williams, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=66177>, (1. kolovoza 2020)
3. Popularna kultura, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49511>, (2. kolovoza 2020)
4. Vujić, J., (2020), *Vijenac* 680, <https://www.matica.hr/vijenac/680/koronavirus-ili-kraj-sretne-globalizacije-30126/>, (3. kolovoza 2020.)
5. Groom, B. (2018): *What is deglobalisation?*, <https://www.rsm.global/insights/finding-opportunity-in-change/what-is-deglobalisation>, (3. kolovoza 2020.)
6. Kuntić, D. (2008): *Velika depresija bila je pogubnija*, <https://www.poslovnih.hr/strane/velika-depresija-bila-je-pogubnija-98240>, (3. kolovoza 2020.)

7. Tharoor, S. (2020): *En era of deglobalisation?*, <https://www.theweek.in/columns/shashi-tharoor/2020/06/18/an-era-of-deglobalisation.html>, (3. kolovoza 2020.)
8. Multikulturalizam, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42380>, (6. kolovoza 2020.)
9. *Merkel says German multicultural society has failed* (2010), <https://www.bbc.com/news/world-europe-11559451>, (10. kolovoza 2020.)
10. Wihtol de Wenden, C., (2003) *Multiculturalism in France*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000138796.page=79>, (10. kolovoza 2020.)
11. Commonwealth, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=12321>, (10. kolovoza 2020.)
12. Japundžić, A. (2011): *Najveći ulični neredi*, <http://idesh.net/report/najveci-ulicni-neredi/>, (10. kolovoza 2020.)
13. *PM'S speech at Munich Security Conference* (2011), <https://www.gov.uk/government/speeches/pms-speech-at-munich-security-conference>, (19. kolovoza 2020.)
14. Interkulturalizam, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27631>, (20. kolovoza 2020.)

SAŽETAK

Kultura je ključna za cjelokupno čovječanstvo, pomoću kulture ljudi dijele zajedničko ponašanje, razmišljanja, vjerovanja, principe, načine života i običaje. Čovjek je u stalnom odnosu, interakciji i povezanosti sa kulturom koja se prenosi odgojem. Kultura je povezana i sa prirodom i modernom nacijom-državom, a stalno su prisutne i krize kulture, kulturalni ratovi, ali i zajedništva različitih kultura. Globalizacija je gospodarski, politički i kulturni proces koji uključuje protok ljudi i umrežavanje čovječanstva. U današnjoj eri globalizacije, teritorijalne granice postaju sve neodređenije, a kulture miješanjem dinamičnije te se mnogi boje gubitka nacionalnog identiteta. Pitanje multikulturalizma svodi se na pitanje identiteta. Multikulturalno društvo je društvo u kojem različite etničke grupe žive zajedno, ali bez interakcije, u kojem se manjinske grupe pasivno toleriraju, ali nisu prihvaćene od većine. Interkulturalno društvo je društvo u kojem različite grupe žive zajedno, jedni sa drugima i jedni za druge, razmjenjuju životna iskustva, poštujući, vrednujući i uvažavajući međusobno različite stilove života i vrijednosti. Ideja interkulturalizma je integracijski socijalni proces. Multikulturalno društvo treba prerasti u interkulturalno društvo, odnosno razviti koncept kulturne i obrazovne politike koji će unaprijediti poštivanje kulturnih različitosti i voditi stvaranju društva u kojem se različite kulture prožimaju. Politike integracije su niz mjera koje države trebaju uspostaviti kako bi se novodoseljeno stanovništvo uklopilo u ustaljene norme društva primitka. Ovaj završni rad bavi se kulturom, globalizacijom i multikulturalizmom, sa posebnim naglaskom na odnos čovjeka prema kulturi, krizi kulture i kulturalnim ratovima, kao i na kulturni vid globalizacije i suvremene probleme današnjice (migracijsku krizu i krizu izazvanu pandemijom koronavirusa) koji dovode do procesa deglobalizacije, te na multikulturalističke politike pojedinih država Europe i krize u kojoj se one nalaze, sa prijedlozima mogućih rješenja, odnosno unaprjeđenja.

Ključne riječi: kultura, kulturna raznolikost, globalizacija, deglobalizacija, migracije, koronavirus, multikulturalizam, interkulturalizam, multikulturalističke politike

SUMMARY

Culture is a very essential part of the human society, through culture people share their common behaviors, thoughts, beliefs, principles, ways of life and customs. Humans are in a constant relationship, interaction and connection with the culture transmitted through education. Culture is also connected with nature and with the modern nation-state. Cultural crises, cultural wars, but also communities of different cultures are constantly present. Globalization is an economic, political and cultural process that involves movements of people and the human networking. In today's era of globalization, territorial borders are becoming increasingly vague, and cultures are becoming more dynamic by blending, and many fear the loss of national identity. The question of multiculturalism comes down to the question of identity. A multicultural society is a society in which different ethnic groups live together but without interaction, in which minority groups are passively tolerated but not accepted by the majority. An intercultural society is a society in which different groups live together, with each other and for each other, they exchange their life experiences, respecting and valuing each other's different lifestyles and values. The idea of interculturalism is a social integration process. A multicultural society should grow into an intercultural society, develop a concept of cultural and educational policy that will improve the respect for cultural differences and lead to the creation of a society in which different cultures permeate. Integration policies are a series of measures that states need to establish in order that the newly arrived population fits into the established norms of the receiving society. This paper deals with culture, globalization and multiculturalism, with special emphasis on the relationship between man and culture, cultural crisis and cultural wars, as well as the cultural aspect of globalization and contemporary issues of today (migration crisis and coronavirus pandemic crisis) that lead to deglobalization. It analyzes the multicultural policies of individual European countries and the crisis in which they find themselves, with proposals for possible solutions and improvements.

Keywords: culture, culture diversity, globalization, deglobalization, migrations, coronavirus, multiculturalism, interculturalism, multicultural policies